

**Study Guide**

**Via Afrika Sepedi  
Polelo ya gae  
Pukutlhahla Morutwana**



*Our Teachers. Our Future.*

# **Diteng**

|                                               |    |
|-----------------------------------------------|----|
| Matseno .....                                 | 3  |
| Kgaolo ya 1 Go theeletša le go bolela .....   | 5  |
| Kgaolo ya 2 Go Bala le go Bogela .....        | 32 |
| Kgaolo ya 3 Go Ngwala le go Tlhagiša .....    | 75 |
| Kgaolo ya 4 Dikarabo tšeo di letetšwego ..... | 98 |

# Matseno

---

Morutwana pukutlhahla ye e ngwadilwe ka nepo ya go go tšea kgato ka kgato leetong la go ithuta polelo ya gae ka mphatong wa 12. Maikemišetšo ke go go swara ka seatla, re go budulle mahlo go go nolofaletša lenaneothuto le kelo. Mehla le mabaka di a fetoga. Go bjalo le go thuto ka nageng ya gešo.

Diphetogo tše di theilwe godimo ga molaotheo wa naga ya rena ya Afrika-Borwa. Maikemišetšo a setatamente sa pholisi sa lenaneothuto le kelo se go fa tlhagišo ya seo se bonwago e le tsebo, mabokgoni le meetlo ye e swanetšego go rutwa mo dikolong tša Afrika-Borwa. Lenaneothuto le le ikemišeditše go netefatša gore barutwana ba diragatša le go ikgobokeletša tsebo le mabokgoni ka tsela yeo e kwešišegago mo maphelong a bona, ka go realo, lenaneothuto le hlatloša tsebo ya motheo ya tikologo ya selegae, mola le hlokometše kamego ya ditaelo tša boditšhaba.

Pukutlhahla ye e hlamilwe go ya ka dinyakwa tša setatamente sa pholisi sa lenaneothuto le kelo, se gatelela kudu mabokgoni ao a latelago:

1. Go theeletša le go bolela.
2. Go bala le go bogela.
3. Go ngwala le go hlagiša.

Maikemišetšo a pukutlhahlo ye ke go thuša wena morutwana gore o ikwe o na le boitshepo, o kgona le go tšea karolo ka dinako ka moka ge o le phapošiborutelo. Yona e diretšwe gore e thibe dikgobana le go ema legatong la morutiši ge o se ka phapošing. Ge o šomiša pukutlhahla ye o ka se gakantšhwe ke selo go magato ao a latelwago ge go rutwa dithutwana ka mphatong wa 12.

Ka pukutlhahla ye o tliło go ba le mabokgoni a go theeletša mabakeng a go fapana, wa kgona le go bolela dikgopolo tša gago moo go hlokegago, wa ngangišana le go boledišana le ba bangwe. Mola o kgona gape le go šomiša polelo ka bokgwari ge o ngwala ditšweletšwa tša go ngwalwa. Bokgoni bja go tlhatholla ditšweletšwa tša go bonwa e ya goba karolo ya mabokgoni ao o tla ba go nao ge o šomiša pukutlhahla ye. Ge e le diboego le melao ya tšhomišo ya polelo yona ga re sa bolela le tliłe ba ntepa le lešago le mabokgoni a mangwe a go ithuta.

Pukutlhahla mošomo wa yona ke go go fa tlhahlo ka go nnyane ka tšeo re lemogilego gore di ka no go fa bothata ge o šomiša puku ya moithuti fela. E tlilo gatelela kutšwana dintla tšeo go lego kgakala gore barutwana ba a gakanega ge ba fihla go tšona.

# KGAOLO YA PELE

---

## Go theeletša le go bolela

Mo kgaolong ye pukutlahlaha e tliho tlaletša seo morutiši a bego a se ruta ka mabokgoni a go theeletša le go bolela. Mabokgoni a Go theeletša le Go bolela a a fapana fela a šomišana mmogo. Mabokgoni a a šomišwa ka go se kgaotše ka phapošing ka ge barutwana ba amogela le go ahlaahla tshedimošo. Ditšweletšwa šona ke tša bomolomo/orale.

## Go theeletša

Go theeletša go šoma ka dielemente tša magato a go theeletša. Magato a mararo a bontšha mekgwanakgwana ya go theeletša le go hlatholla polelo le mehuta ye mengwe ya dibopego tša go theeletša.

A re ye kgato ka kgato ya go theeletša:

## Pele o ka theeletša

- Tseba morero goba lebaka la gago la go theeletša(ke ka baka la eng o yaka go theeletša?) Mohlala. O ka theeletša go hwetša tshedimošo ya go ikgetha ka seo se tšilego go balwa, o ka theeletša tsinkelo le tekolo goba wa theeletša kgahlego le kgokagano le ba bongwe.
- Tsošološa tsebo ya boithekgo ka seo o tlogo se theeletša ka go tšea karolo, o araba dipotšišo tšeo morutiši a di botšišago, se se ka loutša mogopolo wa gago, gomme wa kwa o na le kgatlego ka seo o tlogo se theeletša.
- Akanya seo sererwa se ka bago se tliho bolela ka ga sona ka go araba dipotšišo tšeo o di bošišwago ke morutiši, le go no lebelela diswantšho tšeo morutiši a tšilego natšo ka phapošing o ka thoma go akanya gore sererwa ke sefe le go leka go naganišiša ka hlogo yeo le e filwego go ka go thuša go akanya gore sererwa ke sefe.
- E ba komana madula a bapile ka phentshele le puku ya go ngwalela dinoutse.



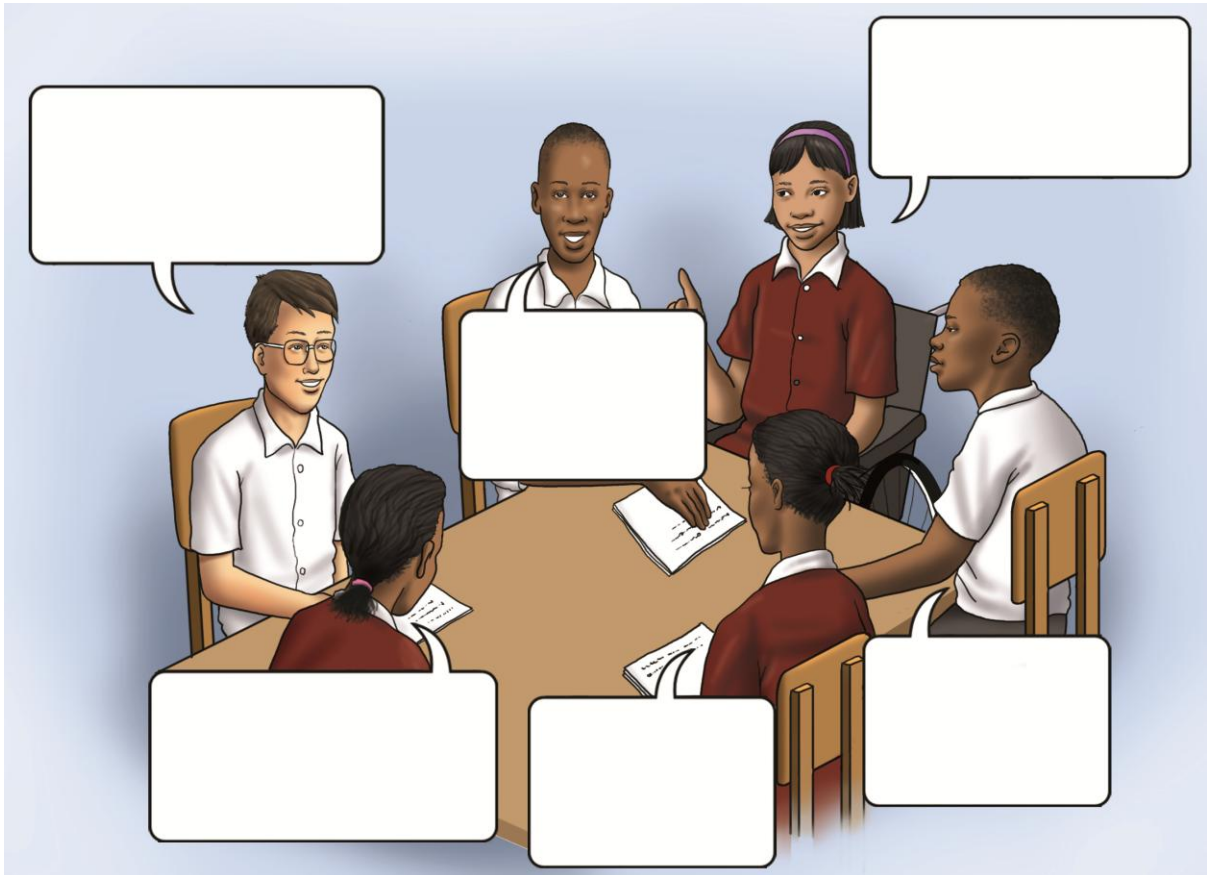
### Ka nako ya go theeletša

- Ge o theeditše naganišiša ka sererwa seo o se theeditšego go hwetša molaetša ka botlalo.
- Bohlatse bja kwešišo ya sererwa seo se theeditšwego bo tla tšweletšwa ke ge o thoma go bontšha maikutlo a gago ka sererwa.
- Akanya ka sererwa o be o dire ditlemagano tša monagano ka sona.
- Ngwala dinoutse ge o fela o theeditše gore o tle o kgone go gopola dintlhakgolo le molaetša wa sererwa.



### **Ka morago ga go theeletša**

- Araba dipotšišo tšeo o di filwego ka sererwa.
- Etela dinoutse tša gago / dira kgadimonthago ka go gopodišiša ka seo o se kwelego.
- Sekaseka tshedimošo ye ye ntshwa ka seo o se kwelego go tšwa sererweng.
- Dira dithumo, lekola, efa kakanyo ya gago ka sererwa.
- Gopodišiša ka tlhagišo/ seo o ya go go se tšweletša morago ga fa.



### **Mabaka a fapanego a go theeletša**

#### ***Mošongwana 1: Go theeletša tshedimošo ya go ikgetha***

Seo o swanetšego go se fahlogela ka mabokgoni a go theeletša tshedimošo ya go ikgetha ke gore ga o kgahlwe ke gono theeletša goba go kwa sererwa. Lebaka la gago la go theeletša ke gore gona le tshedimošo/molaetša/ seo se kgahlago seo o tlogo se šetša wa se hlwaela tsebe ge o theeditše sererwa. O theeletša ka nepo ya go ikhweletša tshedimošo gomme o kgone go iphetolela

ka tshwanelo le ka tsinkelo mo bophelong ka bophara. Bjale, ge o theeeditše leka ka maatla go dira tše di latelago:

- Nyaka tlhalošo, lemoga dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo.
- Lekola kwešišo ya molaetša ka go dira dikgokagano, go dira le go kgonthiša dikakanyo, go kwešiša mantšu ka fao a dirišwago ebile a tlišago tlhalošo mafokong, go lekola, le go gadimanthago
- Dira dinoutse tša go kwešišega ka go ngwala dikgopolokgolo, go akanya, go hlopha, go akaretša, go dira lenaneotshwaiwa, go nolofatša, go boeletša kanego, go hlaloša seo se bolelwago
- Kgonthišiša morero wa seboledi/ tšhomišo ya ditho tša mmele tša motlhagiši le dika tše dingwe tša go bonwa

### **Go theeletša go sekaseka ka tsinkelo le tekolo**

- Ge re theelediše go sekaseka ka tsinkelo le tekolo ke ge re kgona go lemoga tšhomišo ya polelo ka go lemoga le go tlhathollo polelo ya go hlohleletša, ya go tsoša maikutlo, polelo ya go jabetša, ya kgethollo le ya go sekamela ka lehlakoreng le tee, polelo ya go hlaola batho go ya ka seo bal ego sona le ya go lebelela dilo ka leihlo le tee.
- Theeletša segalo le retšistara tšeo di šomišitšwego go sererwa, o akanye gore ke tša maleba go ya ka mohuta wa sererwa.
- Theeletša o kwe ge eba tatelano ya tshedimošo ke ya maleba na?
- Lemoga Leka go naganela pele gore o dire dikakanyo tša ditlamorago.
- le go hlaloša polelo ya go huetša.

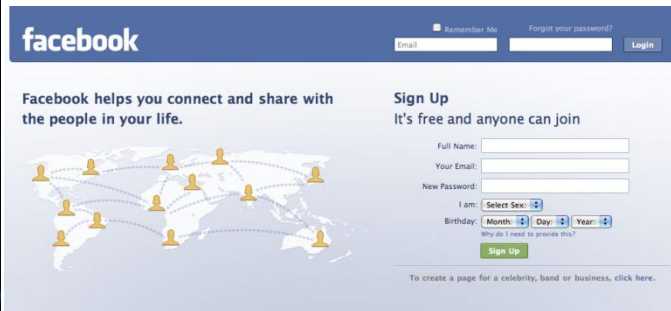
### **Lekola mabokgoni a gago a go theeletša tshedimošo ya go ikgetha le go sekaseka ka tsinkelo le tekolo.**

1. Kgopela mogwera wa gago a go balele temana ya ka tlase gomme wena o lekole bokgoni bja gago ba go theeletša ge a dutše a bala.
2. Latela magato ka moka ao o a filwego ka godimo.
3. Gopola lebaka la gago la go theeletša ke gore o hwetše tshedimošo ya go ikgetha, gape o sekaseke le go tsitsinkela tshedimošo yeo.
4. Itekole ge ka go araba dipotšišo tša go fapana mabapi le temana.



## 5. Tekolo ke ya molomo

### Ditlalemeso tša theknolotši



1. Ditsebi di hlaloša theknolotši gore ke tirišo ya tsebo ya saentse ka maikemišetšo a go tliša diphetogo bophelong bja motho. Lefase la mehleng yeno le ithekgile ka difatanana, dikhomphutha, maatla a nnyutlelea, diphatšamaru, dikhamera tša *X-ray* le dilo tše dintši tšeo re ka se fetšego go di bala. Dilo tše ke mehlala ye mengwe ya mahlalehlale a tšwelopele ya theknolotši. Kgale theknolotši ya bona ya mathomo ke ge batho ba thoma go itirela didirišwa tša go swana le dilepe tša maswika. Batho gape ba ithutile go fehla dikota gore go tšwe mollo. Go bile le didirišwa tše ntši tšeo batho ba itlhametšego le go itirela tšona gore bophelo bo tšwele pele mehleng yeo. Didirišwa di be di lebane le go swanela mehla yeo.
2. Ge re lebelela maemo a theknolotši mehleng yeno, re bona phapano ye kgolo le mehleng ya kgale. Re bona kgatelopele le diphetogo tšeo di tšwelelago letšatši ka letšatši. Taba ye ya go kgona go hlama didirišwa tše mpsha e tlišwa ke ge batho ba ithutile saentshe ka go tsenelela. Ditlalemeso tše di tšwela batho mohola wo mogolo ka ge ba sa hlwe ba šomiša maatla a magolo ge ba di šomiša. Makga a mangwe ba no kgotla konopo gomme molato wa tšwa ka kgoro ka ge go na le dilo tša go no ithaga gomme tša šoma.
3. Thelebišene ke setlabele sa theknolotši seo se dirago gore dilo bophelong bja mehleng yeno di be bonolo. Thelebošene e dirišwa go sedimoša

mašabašaba ka ditiragalo tša lefaseka ka karetšo tšeo di diragalang motsotsong wo mongwe le wo mongwe. Efa batho maela a bophelo mafapeng a go fapafapana. Batho ba kgona go kwa ditaba tša go amana le bodumedi, maphelo, ikonomi, dipolotiki, dipapadi, tlhago, bjaloobjalo.

4. Theknolotši e dirile gore kgokagano ya matšatši a e be bonolo ka go šomiša fekese. Fekese e kgona go romela melaetša yeo e ngwadilwego goba e tlantšwego gomme wa fihlela moamogedi ka ntle ga bothata. Sengwalwa seo se rometšwego ka fekese se tšea metsotswana go fihla go moamogedi. Sengwalwa sa go romelwa ka fekese se šalela moromedi gomme moamogedi o se amogela ka mokgwa wo se lego ka gona.
5. Matšatši a selefoune e fetogile maditsela wa go botege ka ge e kgona go fihliša melaetša ya tšhoganetšo le yeo e sego ya tšogonetšo. E kgona go goroša madireng a lethabo le a manyami. Batho ba kgona go ngwala melaetša selefouneng gomme ba e romela ka bonako ka mokgwa wa *SMS*. *SMS* ke mokgwa wo o sa boifego ka ge o eya moo o romelwago gomme e phetha la mogologolo la go re “moromiwa ga a bolawe”. Mokgwa wo wa go romela melaetša ga o bitše ka gona motho a ka kgokagana le motho wa mošwamawatle. Se se kgahlišago ke gore molaetša wa *SMS* wa selefoune o ka ngwalwa ka leleme le lengwe le le lengwe le le lego gona mo lefaseng. Ka nako ye nngwe go hlakantšwa mantšu le dinomoro.
6. Inthanete ke mokgokaganyi wa khutlo tše nne tša lefase. Banyakišiši ba kgotla ka monwana gomme motho a hwetša tshedimošo ya go se bolelwe. Ba ithuti ba wetša tema gomme ba phetha dithuto sesolo. Dipanka le tšona di gana go phalwa ka ge matšatši a batho ba kgona go phetha merero ya bona ya go panka ka go šomiša inthanete.
7. *Bluetooth* ke leina la kgwebo ya mokgwa wa kgokagano ya didirišwa tša eleketroniki. *Bluetooth* e reeletšwe Harald Bluetooth, kgoši ya Denmark. Mokgwa wo wa Bluetooth o kgona go kgokaganya dikhomphuthara gomme tša šomišana go sa šomišwe dithapo. Mokgwa wo o kgona gape go šomišwa diselfouneng ka ge di kgona go kgokagana go sa šomišwe megala. Botse bo bonwa ke bao ba di bogetšego, ge e le rena re fetša re se sa tseba ka gore

ge o sa re o kgona *SMS*, go tla facebook, ge o sa e thuta yona go thoma *twitter*, ge o sa re kgane go reng o tla kwa go bolelwa ka whatsapp ke tše dintši dilo tše ke tšona ditlalemeso tša theknolotši.

1. A na o bona diswantšho tšeo o di bonego pele ga tema di kwana le hlogo le diteng tša seo o se badilego temeng?
2. A na o kwana le hlogo ya tema ye? Tšweletša mabaka a go kwagala.
3. O bona e le eng seo se tlogago se hlohleeditše mongwadi go ngwala tema ye? Fahlela.
4. Tšweletša kgopolo ya tema ye ka boripana.
5. Bohlokwa bja saentshe ke bofe mo go theknolotši?
6. Batho ba Kgale ba be ba na le bohlale bja go itirela dilo tše dingwe. A na maemo a dilo tšeo ge o di lebelela gonabjale ke afe?
7. Maikutlo a gago ke afe mabapi le seo selefoune e se dirago tabeng ya maleme? Go lebeletšwe naga ya rena ya Afrika-Borwa morago ga 1994.
8. Ke karolo efe yeo e ralokwago ke inthanete, *SMS*, *twitter*, *facebook* le *Bluetooth* bophelong bja gago wena bjalo ka moswa.

## ***Mošongwana 2: Go theeleletša kgahlego le kgokagano le ba bangwe***

Seo o swanetšego go se tseba ka mabokgoni a go theeleletša kgatlego le kgokagano le ba bangwe, ke gore kgahlego e šupa go ipsina/gokwa bose mala kgokagano e ra ge o boledišana le ba bangwe.

**Hlokomela tšeo di latelago ge o beakanyetša le go rulaganyetša go theeleletša kgahlego le kgokagano le ba bangwe:**

- Theetša bose bja setšweletšwa sa bomolomo, kwa mošito, lebelo la koša, khuetšo ya medumo, ipopele tswantšhokgopolo, šomiša ditho tša mmele go go thuša go ipsina ka setšweletšwa.
- Laetša kwešišo ya tswalano magareng ga polelo le setšo ka go bontšha tlhompho go melawana ya setšo.

## Ge o beakanyetša mabokgoni a šeša magato a go theeletša

### Pele ga go theeletša

- Itokišeše go ya go theeletša setšweletša sa bomolomo, tseba gore o ya go theeleletša kgahlego.
- Seo o swanetšego go se fahlogela ke gore mabokgoni a go theeleletša kgahlego le kgokagano le ba bangwe a fapana le mabokgoni ao re šetšego re a bone a go theeleletša tshedimošo goba go theeleletša tshekatsheko le tsinkelo.
- Nyaka hlalošo ya mantšu ao a latelago gore o tle o be le kwešiše.
- Mošito
- Lebelo
- Mohola wa modumo
- Koša
- Abelana dikgopolo tša gago le bagwera ba gago ka koša tšeo le di ratago le mabaka ao a dirago gore le di rate

### Ka nako ya go theeletša

- Bjale ge raloka segatiša/radio mantšu seo se letšago koša yeo o e ratago makga a mmalwa



### Ka morago ga go theeletša

- Morago ga go theeletša ahlaahlang koša yeo le bego le e theeditše se se ka le thuša go tšweleša maikutlo a lena a kgahlego.
- Kahlaahlo e ka le thuša gape go godiša letlotlontšu le go itlwaetša bokgoni bja go boledišana goba go kgokagana le ba bangwe.
- Araba dipotšišo tšeo di latelago.

1. A molaetša wa koša ye ke ofe?

2. Na o ka hlaloša bjang mošito, lebelo, goba peakanyo ya dinota tša koša ye?

3. Na mantšu a koša ye a na le morumokwano wa go kgahliša?

4. Ke thulusi efe goba modumo ofe wo o kwagalago gabotse mo košeng ye?

5. Na o rata koša ye? Go reng o realo.

Lekola mabokgoni a gago a go theeleletša kgahlego ka go šomiša lenaneotshwaiwa leo e latelago. Araba ka Ee goba ka Aowa

|                                                                                                                                                                                                                    | <b>Ee</b> | <b>Aowa</b> |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|-------------|
| Ke kgona go kwa molaetša wa koša.                                                                                                                                                                                  |           |             |
| Ke kgona go kwa bose bja setšweletšwa sa bomolomo, ke kwa mošito, lebelo la koša, meholo ya medumo, le go ikagela tswantšhokgopolo, ke tseba gape lego šomiša ditho tša mmele go nthuša go ipsina ka setšweletšwa. |           |             |
| Ke kgona go kwa ge mantšu a koša a na le morumokwano wa go kgahliša.                                                                                                                                               |           |             |
| Ke kgona go kwa dithulusi tša go fapana ge dilla le yeo e kwagalago go diphala ka moka.                                                                                                                            |           |             |

## Mošongwana 3

---

A re ahlaahle mehuta ya ditšweletšwa tša kgokagano ya bomolomo.

### **Go bolela- Dikahlaahlo /dipoledišano tšeo e sego tša semmušo**

Wo ke mohuta wa dikahlaahlo tšeo o ka di fiwago ka phapošing ntle le gore o itokiše. Mohola wa dikahlaahlo tše e sego tša semmušo ke gore o kgone go abelana dikgopolo, dikakanyo le ba bangwe. Laetša mabokgoni a go ahlaahla ka go: dira dikahlaahlo tša go se be tša semmušo le bagwera ba lena.



### **Šedi e fiwa tšeo di latelago:**

- Bakgathatema ba swarelele go morero wa poledišano le go se hlalathe.
- Laetša boitshepho le maitemogelo.
- Šomiša melawana ya go šielana ka polelo.
- Tšweletša kgopolo ka bothakga.
- Laetša maikarabelo a go šoma le sehlopha.
- Maina a diboledi a tšweletšwe gomme morago a latelwe ke leswao la kgorwana, ka morago seboledi se bolele mantšu a sona.
- Dirang gore le tsebiše batheeletši ba lena ka seo le yago go boledišana ka sona.
- Hlohleletšang ba bangwe go bolela le bona.
- Abelanang dikgopolole le maitemogelo a lena
- mongwe le o mongwe a leke go šireletša dikgopolo tša gagwe.

- Šomišang polelo ka maleba, go swana le: polelo ya go hlalefetša, dikamano tše maatla, mekgwa ya bophelo, phedišano le setšo.
- Botšiša le go araba dipotšišo go swarelela kgokagano.

**Itswalanye le poledišano/ kahlaahlo ye e latelago gore o tle o kgone go boledišana wena le bagwera ba gago.**

### **Mohlala wa poledišano /kahlaahlo yeo e sego ya semmušo**

#### **Theeletša ge ba bolela.**

Ge o theeditše poledišano ya ka tlase o tla lemoga gore bagwera ba ba babedi ba kgonne go swarelela kahlaahlo ya bona. Gape ba fane tshedimošo le ge yo mongwe le yo mongwe wa bona a be a leka go šireletša kgopolo ya gagwe. Ba fana sebaka sa go bolela le go theeletšana gore ba tle ba kgone go tšweša pele kahlaahlo ya bona

#### **Badišiša poledišano ye e latelago ya Mmaphuti le Mmatšhwene**

**Mmaphuti:** wena, gape mphiwafela ga se wa batšofadi fela mogwera, le rena baswa ge re ka ba le bana bat la re gopoa monna!

**Mmatšhwene:** ke a tseba, fela nna nka se dio ba le ngwana ka lebaka la tšhelete ya mmušo, le gona ye nnyane ka mokgwa wo!

**Mmaphuti:** ke be ke sa realo my friend, ke be ke no re tšie ga e swane le morogo, motho a ka kgona go hlokomela ngwana ka tšhelete yeo a e hwetšago.

**Mmatšhwene:** Hei! O reng? Nna ga ke re ba re, molobanyana mo re be re le gabo Mpati re it eetše dikgang ka taba ya go swana le ye, o a tseba mokgotse, gape sesi’a Mapule a dio re: Tšhelete ya Thabo Mbeki e tlile dinala di fedile, ge nkabe a tle ka nako y arena, nna ke be ke tlo e raga, ke be nka se tsoge ke kolotišitše “piri”. Bjale o reng ka seo?

**Mmaphuti:** ke tla reng ka gore a šeba re a ba bona thaka tša rena, ge ba boa motenteng wa bona ba setaela meriri ba reka “dipokathe”, ba bangwe ba kgona le go reka “diselula” monna.

**Mmatšhwene:** Ee, ke nnete kgotse, bjale a o bona gore tšhelete yeo ga e hole masea ka selo a ke re?

**Mmaphuti:** ke a tseba, gape masea a fepša ke megolo ya bo koko'abona, e sego yeo e hwetšwago ke batswadi. O a gopola kgwedi ya go feta re paletšwe ke go ngwala tlhahlobo ka gore batho ba bane ba ile go golela bana?

**Mmatšhwene:** wena, gape ga se bona fela, nna ke kwele le ka klaseng ya kreiti 12 ba re mošemanetsoko le yena o ile, o re gape ke ngwanaka, ge ba boa ba e abelane.

**Mmaphuti:** o se ke wa re mošemanetsoko kgotse ka gore ka a tseba gore o ra mang? a ke re masadinyana wa gona o tsena le rena?

**Mmatšhene:** mokgotse, a tseba, ene lesebo ga le nyakege. Gabotsebotse, a re tlogele ditaba tša go ima ka gore di ka se re iše felo, go ima go tla le malwetši a go se fole le mathata a mantši a maikarabelo.

O fediše go bala poledišano, a ga kgopela mogwera wa gago gomme le direng poledišano gare ga lena ba babedi hlogo ya poledišano ya lena e be:

**Matšwantle ke hlobaboroko ka nageng ya Afrika-Borwa.** Le tla itemogele ge eba le na le ona mabokgoni a dikahlaahlo tšeo e sego tša semmušo.

Bjale ge latela melawana ye ya ka tlase gore o tle o kgone go dira poledišanoo/kahlaahlo ya maleba ka bobedi goba ka sehlopha.

### **Diponagalo le melawana**

- Thomang le go swarelela poledišano ya lena.
- Šielanang ka polelo ge le dutše le bolela.
- Hlatša dikgoba mo go nyakegago ge le bolela go thuša go hlaleletša seboledi.
- Efa hlathollo mo go hlokegago.
- Efa o be o šireletše dikgopolo.



- Abelanang dikgopolo le maitemogelo a lena.
- Botšišanang dipotšišo le go araba tša ba bangwe go swarelela poledišano.

Šomiša lenaneotshwaiwa leo le filwego ka fase go lekola mabokgoni a gago a dikahlaahlo tšeo e sego tša semmušo. kgetha Ee go tšeo o kwanago le tšona goba ka Aowa go tšeo o sa kwanego natšo.

|                                                      | <b>Ee</b> | <b>Aowa</b> |
|------------------------------------------------------|-----------|-------------|
| Ke kgona go thoma le go swarelela poledišanong.      |           |             |
| Ke kgona go šomiša melawana ya go šielana ka polelo. |           |             |
| Ke kgona le go hlohleletša seboledi.                 |           |             |
| Ke kgona go abelana dikgopolo le maitemogelo.        |           |             |
| Ke kgona go araba dipotšišo go swarelela kgokagano.  |           |             |

## Mošongwana 4

---

### Polelo ya go itokišešwa

Wo ke mohuta wa polelo wo tlogo go fiwa ka phaphošing ka morago ga ge a filwe nako ya go itokiša pele ka go dira dinyakišišo tšeo di tseneletšego ka hlogo yeo o e filwego, wa beakanya diteng gabotse wa be wa rulaganya sererwe ka mokgwa wa go šomiša matseno, mmele le mafetšo ka makgethe go tšweletša polelo ya go itokišešwa.



### Tshepetšo le melawana ya gofa polelo ya go itokišetšwa

- Dira dinyakišišo ka sererwa (hlogo yeo o e filwego).
- Kgoboketša dintlha tšeo o tlogo bolela ka tšona.
- Rulaganya seo o tloga bolela ka sona.
- Itlwaetša/ itokišeša go fa polelo(tseba polelo ya gago gabotse pele gage o tlo efa pele ga bamphato).
- Šomiša mekgwa ya maleba ya go bolela le batho go ya ka maemo a bona, se ke go laetša temogo ya gago ya baamogedi ba tshedimošo
- Laetša temogo ya maemo ka go fapantšha polelo ya semmušo le ye e sego ya semmušo goba ya sethaka.
- Tšweletša le go thekga kgopolo ya gago.

**Hlokomela tšeo di latelago ge o beakanyetša le go rulaganyetša go fa polelo ya go itokišetšwa:**

- Šomiša tlotlontšu le popopolelo ya maleba ka bokgwari ( O šomiša methopo ya go swana le pukuntšu le dipukukgakollo go kgetha tlotlontšu ya gago)
- Diteng di nyalelane le sererwa sa gago.
- O seke wa boeletša ntlha ga ntšhi.

**Go itlwaetša le go hlagiša**

- Go itlwaetša o ka go bolela ka pele ga bagwera wa gago goba wa kgopela yo mongwe wa leloko go go thuša goba o ka itokiša ka go itebelela ka seiponeng.



- Šomiša dithekniki tšeo di nepagetšego tša bomolomo ge o efa polelo
  - Segalo
  - Lebelo
  - Kopantšhomahlo
  - Polelo ya dika tša mmele
  - Pitšo ya mantšu kwagalo
  - Ge o e fa bolelathii le batheeletši.
- Tanya batheeletši ba gago ka matseno ao a nago le kgogedi.

Bjale theeletša polelo yeo e filwego ke yo mongwe wa dialog age a be a diretšwe moletlo ke batswadi ba gagwe morago ga gore a phethe dithuto tša gagwe.

Moswaramarapo, Mma le Tate, Dialogwana tše di lego tafoleng le nna, Barutiši ba ka ba poraemari le sekontari, baagišane, bagwera, baithuti ka nna, meloko ka moka setšhaba sa thulare. Ke ka lethabo le legolo go le amogela moletlwaneng wo. Re thabela go ba le lena ka moka. Ke rata go leboga batswadi ba ka ge ba ntataišitše ka šedi le hlokomelo go fihla mo. Go tloga mathomong Mma le Tate e bile dikokwane tša bophelo bjaka, gomme ba mpontšhiše tsela ya bophelo go tloga bonnyaneng go fihla le lehono. Ke re Pheladi le Hlabirwa, ke a le leboga. Ke leboga gape le barutiši ba ka ba porawmari le sekontari go ntlhohleletša gore ke rate sekolo. Ke leboga le bafahloši ba ka bao ba ntataišitšego go fihla fa. Go bala ke go hloya magagešo. Bagwera ba ka ka moka, le mogwera wa potego Sibilwane, ke rata go go leboga ge o le mogwera wa potego, bohlokong le lethabong. Lehono ke ramolao ka lebaka la lena. Ke rata go tshepiša setšhaba ka moka sa motse wo gore ke tlile go lwela ditokelo tša lena. Kgomo ga e ntšhe boloko ka moka. Molaetša wa ka go lena ka moka ke gore ka thuto, le lena le ka ba batsebalegi nageng ya gešo. Ke a leboga.

## Mošongwana 5

### Polelo ya go se itokišešwe

Wo ke mohuta wa polelo ya go se itokišešwe wona o ka o fiwa gore o hlagiše polelo ntle le go itokišeša pele ga nako. Šeša tšeo di latelago gogo thuša go kwešiša mohuta wo wa polelo le go hlagiša:

- Beakanya tatalano ya dintlha ntle le tikatiko ge o sa letile go fa polelo.
- Šomiša dithekniki tša gofa polelo tšeo di latelago:
  - Šomiša segalo, tšweletšontšu, lebelo, kopantšomahlo, leemo la mmele le polelo ya dika tša mmele ka makgethe.
  - Laetša tswalano le baamogedi ba tshedimošo gomme o bolele thwii le batheeletši.
  - Šomiša letlotlontšu le popopolelo ya mohola le maleba.
  - Šomiša matseno le mafetšo ka bokgwari.

### Laetša ge mabokgoni a gago a go fa polelo ntle le go itokišeša ka go:

O be o ile polokong ya moagišane wa lena bjale Moswamarapo o tla go wena a go sebela gore o kgopela gore o tle o emele ba lapa ka go leboga setšhaba se se tllilego.



Šomiša lenaneotshwaiwa leo le latelago go lekola mabokgoni a gago a go fa polelo ya go se itokišetšwe:

|                                                                                | <b>Ee</b> | <b>Aowa</b> |
|--------------------------------------------------------------------------------|-----------|-------------|
| Ke kgona go fa polelo ntle le go itokeša pele.                                 |           |             |
| Ke kgona go šomiša dithekniki tša polelo ka nako ye e sa lebelelwago.          |           |             |
| Segalo ke se šomiša gabotse.                                                   |           |             |
| Ke kgokagana le batheeletši ge ke bolela ka ge ke ba lebelela thwii ka mahlong |           |             |
| Ke šomiša polelo ka makgethe ka ge ke na le letlotlontšu la polelo             |           |             |
| Ke šomiša matseno le mafetšo ka bokgwari bja go makatša                        |           |             |

# Mošongwana 6

## Potšišotherišano



Yona le ka e dira ka bobedi goba ka phanele.

Go beakanya go lokišeša potšišotherišano dira tšeo di latelago:

### Pele ga potšišotherišano

- Mmošišwa le Mmošiši ba swanela go tseba **maikemišešo** a go tsenela goba go dira potšišotherišano ya mohuta wo.
- Go bohlokwa gore ba tle ba šeše ba na le tsebo ya pele bjalo ka go lokiša dipotšišo tšeo di tlogo botšišwa goba tšona dikarabo tša dipotšišo tšeo o akanyago gore o ka di botšišwa.
- Mmošišwa o akaretša dikarabo le ditaba tše dingwe tše bohlokwa ka go ngwala dinoutse o be o latelantša le go di beakanya ka tatelano.
- Mmošiši le yena o beakanya ka tatelano dipotšišo tšeo a yago go di botšiša mmošišwa gore a tle a fihlelele maikemišešo a gagwe

### **Ka nako ya potšišotherišano**

- Tsebiša batšeakarolo pele le thoma polelotherišano.
- Ka kamogelano, hlola moya wa go tshephana gare ga bobedi goba dihlopha.
- Botšiša dipotšišo go hwetša tshedimošo(dipotšišo e be tša maleba mme di botšišwe ka hlokomelo le ka tlhomphano).
- Theeletša gabotse ge o botšišwa, lekola dikarabo tša gago pele o ka leka go araba, o be o arabe ka tshwanelo.

### **Ka morago ga potšišotherišano**

- Tswalela potšišotherišano ka go leboga mmošišwa

### **Mohlala wa potšišotherišano magareng ga mogaši wa radio Metro Tim Modise le Mopresidente wa maloba wa Afrika-Borwa Nelson Mandela.**

Bala polelotherišano.

**Tim Modise:** Ka mo kgašong re etetšwe ke yo mongwe wa bagale, baetapele, dinatla, batswadi le badimo ba Afrika-Borwa. Ke mang ge e se Mopresidente wa mathomo wa Afrika-Borwa? Histori ya gagwe ke leetotelele, gomme e hlalošwa ka botlalo dipukung tše mmalwa tšeo di šetšego di ngwadilwe ka yena. Morena Mandela, re a le amogela kgašong Thobela FM.

**Nelson Mandela:** Ke a leboga, Tim, Batheeletši ba Thobela FM, thobela! Tim, o bolela kudu bjale ka radiyo.

**Tim Modise:** (ka go sega)Ge re sa bolele radio e tlo šutša e nnoši. Morena Mandela o moetapele wa go tuma lefaseng ka bophara, mang le mang ge a etela afrika-Botra o nyaka go kopana le wena. Re botše gore o lefela nkadingala wag ago bokae.

**Nelson Mandela:** ngaka ya ka ke pelo le lerato leo mang le mang a ka bago le tšona ntle le go di lefela. Moetapele ofe le ofe o godišwa ke eng ge e se pelo ya gagwe? Pelo ke semamaretša katlego, ge e hlwekile.

**Tim Modise:** ke lebaka bjale o rotše marapo. O dira eng bophelong?

**Nelson Mandela:** ke a phela. Goba o bona ke dirang, Tim? (o fela ka disego)



**Tim Modise:** batho ba bantši ba be ba letetše gore o tlo tšofala le Winnie, gomme mabaka ga a dumela.

**Nelson Mandela:** tšeo ke maswabi, Tim. Batho ba swanetše gore go kwešiša gore le rena baetapele re batho gomme re na le mafokodi a rena bjalo ka mang le mang. Bana ba sekolo se sengwe ba mmakaletše g eke re ke tšwa ngakeng. Ba be ba nagana gore ke nna makgonatšohle

**Tim Modise:** na o hlohleleditšwe ke eng gore o be moetapele?

**Nelson Mandela:** boetapele ke boikgafelo. Se sengwe se swanetše go go tšhuma maikutlong, se gotetše kerese mafahleng a gago. Ke bile le phišagelo ya go rata go phošolla dophošo tšeo dib ego di emišitše naga ka maoto, kgatelelo le tshwarompe ya semorafe.

**Tim Modise:** lehono setšhaba se lokologile. O ikwa bjang?

**Nelson Mandela:** tokologo ya nnete e ka pelong ya motho. Batho ba bantši e sa le makgoba a magopolo ya bona ye e tšwelego tseleng. Ba ipofile ka diketwana tša lehufa, lehloyo, bodiidi le bopelompe. Ge re ka kgona go kgaola diketane tše ke tla re re lokologile.

**Tim Modise:** morena Mandela, na re ka re o Morena Jesu wa Afrika-Borwa?

**Nelson Mandela** (o a sega) Tim, o nyaka go ntweša le baruti, a ke re?

**Tim Modise:** mohumagadi wag ago Graca o re o lesogana- seemakadinao. Na o dumela go seo?

**Nelson Mandela:** Ge o le monna o nyaka go oketša matšatši a gago a bophelo, amogela dikgopolo tša mosadi'ago. Nka se nyamiše Graca ka ganetšana le kgopolo yeo ya gagwe.

(Ba fedile ka disego)

Bjale ge raloka papadi ye le bagwera ba gago ka go dira dipotšišotherišano tša go fapafapana le bona. mohlala. Tša ka morago ga go falola mphato wa marematlou ka dihlora o ka ba le potšišotherišano go nyakwa go tseba gore o ikwa bjang goba ka morago ga go ba sebakadi sa letšatši ge le be le raloka kgwele ya maoto le sekolo sa sengwe.

## Mošongwana 7

### Dikahlaahlo tša phanele

Dikahlaahlo tša phanele ke mokgwa wo mongwe wa poledišano mo go bolelwago ka seripa seo se itšego sa sererwa gomme bakgathatema ba etwa pele ke modulasetulo yo a laolago tshepedišo. Ge go dirwa dikahlaahlo tša mohuta wo se segolo ke gore go abelanwa dikgopolo tša go fapafapana goba tshedimošo go tšwa go methopo ya go fapana.



### Diponagalo le melawana tša kahlaahlo tša phanele

- Seboledi se sengwe le se sengwe se bolola ka karolo ye itšeng ya sererwa.
- Hlokomela mešomo le tema ye e kgathwago ke modulasetulo:
  - Go be le taolo.
  - Go laola nako.
  - Tatenano ya lenaneo.
  - Go hlohleletša go tšea karolo.
  - Go tšea lehlakore.
  - Go dira boipiletšo bja ditšhišinyo goba diboutu.

### Bjale ge ka sehlopha sa lena dirang kahlaahlo ya phanele

- Etlang ka lenaneo leo le gopolago gore le ka rata go le šala nthago.
- Kgethang modulasetulo gore go be le taolo, le se phamoge lenaneotherong.

- Šomišang retšistara ya maleba, setaele le lentšu go ya ka batheeletši, morero, kamano le kgwekgwe.
- Šomiša polelo ka maleba.

Šalang morago diponagalo le melawana tša kahlaahlo tša phanele tšeo le di bonego ka mo godimo.

**Lekolang ka go diriša foromo ye e latelago ya kelo**

| <b>Badiragatši ba kgonne:</b>                                     | <b>7</b> | <b>6</b> | <b>5</b> | <b>4</b> | <b>3</b> | <b>2</b> | <b>1</b> |
|-------------------------------------------------------------------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|
| Taetšo ya bokgoni bja go beakanya.                                |          |          |          |          |          |          |          |
| Retšisrara, setaele le lentšu tša malaba.                         |          |          |          |          |          |          |          |
| Taetšo ya tsebo le šedi ya polelo.                                |          |          |          |          |          |          |          |
| Bokgoni bja go šireletša maemo le go fa bohlatse bjo bo kgodišago |          |          |          |          |          |          |          |
| Go šomiša kgethontšu, popopolelo le melawana ya maleba.           |          |          |          |          |          |          |          |
| Go bolela ka boitshepo.                                           |          |          |          |          |          |          |          |

# Mošongwana 8

## Ngangišano



Ngangišano ke mokgwa wa semmušo wa go šomišetšwa go bogelwa lego tšea karolo phatlalatša. Ngangišano e direga gare ga dihlopha tšeo di ngangišanang ka sererwa seo se kgethilwego gomme di ngangišana ka ntlhatebelelo ka gofa mabaka a go fapana.

### Šetša tšeo di latelago mabapi le ngangišana:

- Ngangišano e ba gare ga dihlopha tše pedi.
- Go ba le sererwa reo se šišinywago.
- Goba le sehlopha sa thekga le sa go ba kgahlanong le sererwa.

### Tshepedišo tša ngangišano di laolwa ke modulasetulo yo a:

- Tsebišago sererwa a ba a fa boithekgo bja sona.
- Tsebiša seboledi se sengwe le se sengwe.
- tliša taolo
- Swara nako-diboleledi di fiwa nako ye itšeng.
- Modulasetulo o tsebiša sererwa a kgopela seboledi sa mathomo go dira tšhišinyo (sehlopha se se dumelelanago le sererwa go bolela)

Ngangišano yona e tlo sepedišwa ka tsela ye:

| Ba go thekga sererwa                | Ba goba kgahlanong le sererwa        |
|-------------------------------------|--------------------------------------|
| 1. Seboledi sa mathomo sa go dumela | 1. Seboledi sa mathomo sa go ganetša |

|                                                                                                                                             |                                                                                                                                                          |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| se bega sererwa le dintlha ka botlalo.                                                                                                      | se hlagiša ngangišano go ganetša sererwa.                                                                                                                |
| 2. seboledi sa bobedi lehlakoreng le o aga godimo ga taba ya seboledi sa mathomo s, le go bolela dintlha tša go thekga sehlopha sa gagwe.   | 2. seboledi sa bobedi lehlakoreng la kganetšo o aga godimo ga taba ya sehlopha sa gagwe, a hlagiša ditaba tše diswa, le go ganetša seboledi sa go feta.  |
| 3. seboledi sa boraro mahlakore le se bolelela dintlha tša go thekga dihlopha sa bona.                                                      | 3. seboledi sa boraro mahlakore le se bolelela dintlha tša go thekga sehlopha sa bona.                                                                   |
| 4. sehlophatumelo se fa dikganetšano tše pedi tša go gana kgahlanong le dintlha tše pedi tša sehlophakganetši, gomme sa fa mabaka a mabedi. | 4. sehlopha se fa dinhlakgolo tše pedi tša go thekga lehlakore la sona la kganetšo kgahlanong le dintlha tša sehlophatumelo gomme sa fa mabaka a mabedi. |

#### Ngangišano e ka rungwa gomme dipoele tša fiwa ka ditsela tše:

- Moahlodi a ka ela dipoele tše di filwego gomme a fa dipoele.
- Moahlodi a ka dumelela go bouta gomme dipoele tša hwetšwa gotšwa go diboutu.

Morago ga go kwešiša tshepedišo ya ngangišano gona ge etšwang ka dihlopha tše pedi gomme le ngangišane ka hlogo ye **Sebjana sa lefase se bile le mohola ikonoming ya rena.**

- Diboleledi di bolele ka go šielana.
- Diboleledi tša mathomo di be le matseno ao a gogago batheeletši le phetho ye maatla.
- Diboleledi tša bobedi di thekge tša mathomo ka go emela ntlhatebelelo ya bona.
- Le tšwele pele bjalo ka ngangišano.
- Sererwa seo go phenkgišanang ka sona se rarolloge mafelelong.
- Polelo e be yeo e hlwekilego ya go amogelega.
- Mafelelong go be le mofenyi.

**Dihlopha di ka elana ka go šomiša foromo yeo e latelago:**

| <b>Sehlopha se kgonne:</b>                                         | <b>7</b> | <b>6</b> | <b>5</b> | <b>4</b> | <b>3</b> | <b>2</b> | <b>1</b> |
|--------------------------------------------------------------------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|
| Taetšo ya bokgoni bja go beakanya.                                 |          |          |          |          |          |          |          |
| Retšisrara, setaele le lentšu tša malaba.                          |          |          |          |          |          |          |          |
| Taetšo ya tsebo le šedi ya polelo.                                 |          |          |          |          |          |          |          |
| Bokgoni bja go šireletša maemo le go fa bohlatse bjo bo kgodišago. |          |          |          |          |          |          |          |
| Go šomiša kgethontšu, popopolelo le melawana ya maleba.            |          |          |          |          |          |          |          |
| Go bolela ka boitshepo.                                            |          |          |          |          |          |          |          |

---

## Mošongwana 9

---

### Go tsebiša seboledi

Ye ke ye nngwe ya bomolomo go tsebiša seboledi. Ka mabokgoni a o fiwa sebaka sa go fa batheeletši tshedimošo ka ga seboledi sa letšatši.



**Ela hloko tšeo di latelago ge o tsebiša seboledi sa letšatši:**

- Hwetša tshedimošo ya maleba go tšwa go seboledi.
- Šomiša setaele goba retšistara tša semmušo.
- Tšweletša kgahlego le ditetelo go batheeletši.
- Efa batheeletši tshedimošo le diphihlelelo tša maleba tše ba di tsebago.
- Aga ditetelo ka go khutša le segalo.
- Fetša ka mošito le boitshepo.

### Mohlala wa go tsebiša seboledi

Mo sepediša modiro, hlogo ya sekolo, maloko ka moka a sekolo komiti, dihlogo tša mafapa a go fapafapana, batswadi ba bana ba sekolo, barutwana bao ba le go mo ka moka, ke a le dumediša. Ke leboga gape le sebaka seo ke se filwego.

Mošomo wo ke o emetšego fa ga se wo mogolo ga kaalo. Ke tlilo le tsebiša seboledi se segolo sa letšatši, yena ke morwa wa mathomo wa moruti le mmamoruti Makgopa ba kereke ya Wesele o belegwe ka di 23 Mai 1973 kua ga Mašhašhane. O tsene sekolo sa Molemole mephatong ya fase ka Kgalatlou gona a phetha la Marematlou. Go tloga fao a ya go tlhahlwa bjalo ka morutiši ka Mokopane (1991-1994). O na le mangwalo ao a latelago a Yunibesity: BA(1998) le BED(2002). Otšweletše ka dihlora dithutong tša early childhood le psychology ge a be a dira BA Honours le Unisa ngwageng wa 2005. O rutila dikolo tšeo di latelago Sebalamakgolo (1995-2000) Go tloga fao a twalwa bjalo ka mohlalabaritiši unibesiting ya Lebowa go fitla ka ngwaga wa 2005. Lebakeng la bjalo ke mookamedi wa sediko sa bodikela lefapeng la Thuto. Motho yo ke bolelago ka yena mo ke ke Moprefesara Jerry Selaelo Makgopa. Re leboga ge o tšere nako ya gago go tla go fahlolla bana ba ba rena ka bohlokwa bja thuto maphelong a bona.

Bjalo ka moetapele wa baswa kerekeng ya geno le memile wo mongwe wa baruti ba baswa go tla go lefa thero letšatšing leo le kgethilwego ke kereke goba la baswa tsebiša seboledi seo se biditšwego go tla go fa thero mohlang wo.



## Mošongwana 10

---

### Go fa mantšu a tebogo

Ye ke polelo yeo o ka e fago go leboga seboledi morago ga gofa batheeletši polelo.



### Šetša tšeo di latelago:

- Šomiša retšistara ya semmušo.
- Theeletša seboledi gabotse, go laetša dintlhakgolo polelong.
- Efa dintlhakgolo polelong.
- Fetša ka mošito le boitshepo.

O kgopetšwe ke ba lapa la geno go ba moemedi wa lapa go leboga setšhaba ka morago ga poloko ya yo mongwe wa leloko la lapa.

## **Mohlala wa go fa mantšu a tebogo**

Thobela moswaramarapo, baruti bao ba bothanego fa, setšhaba sa modimo ka moka ntumeleleng ke le leboge. Ke ema pele ga lena ke le morumiwa yo a romilwego ke ba lelapa go tla go le leboga ka thekgo yeo le re bontšhišego yona. A ke thomo ka lena baruti bao ba hlomphegago ke le leboge ka thekgo le mantšu a borutho ao le re filego ona beke ye ka moka, re ya a leboga gomme re tšere dikeletšo ka moka tšeo le re eleditšego tšona gore re homotšege ka tšona, a Modimo a retwe ka go sa feleng. Thekgo yeo le re filego yona ga e seke ya fetše ka rena le no dira bjalo le malapeng a mangwe.

Go lena baagišane le bagwera ba mohu re ka se fetše go le leboga le re bontšhiše lerato la go makatša e le ruri. A lerato leo la lena le tšwele pele go le bontšha bana bao ba šešego ka mola gae ba nnoši, ba nyaka hlokomelo ya go no swana le ya ge motswadi wa bona a be a sa le gona. Modimo a le šegofatše a le dire ga botse, re ya le leboga.

Go lena setšhaba sa modimo le faletšego go tšwa kgolo le kgauswi ge le ekwa mokgoši wa gore mogopo o mogolo o wele re a le leboga. Modimo a be le lena ditseleng tša lena ge le boela magaeng a lena, mo le ntšhišego gona modimo a bušeše. Ba ga Molepo ba re fetang ka gae le hlape diatla, le be le hwetše sa go ya maleng. THOBELA.

Bjalo wena le bagwera ba gago le be le memile Seboledi sa go tuma go tla go fa polelo ya go tsošološa maikutlo a go ba mofenyi ka mehla bophelong ge le tswalela mokgahlo wa lena mafelelong a ngwaga. Mo leboge.

# KGAOLO YA BOBEDI

## Go bala le go bogela

---

Mo kgaolong ye pukutlhahla e tliho tlaletša seo morutiši a bego a se ruta ka mabokgoni a go bala le go bogela. Mabokgoni a Go bala le Go bogela a a fapana fela a šomišana mmogo. Karolo ye e akaretša go bala le magato a go bala le mekgwanakwana ye e šomišetšwago go kwešiša le go laetša kgahlego go ditšweletšwa tša dingwalo le tše e sego tša dingwalo.

**A re lebeleleng magato a go bala.**

### **Pele ga go bala**

- Tseba setšwelešwa seo o yago go se bala.
- Dira dikamano ka tsebo ye e fetilego.

### **Ka nako ya go bala**

- Akaretša go kwešiša sengwalwana le go hlokomela diponagalo tša popopolelo.

### **Ka morago ga go bala**

- Araba dipotšišo tša setšweletšwa tša go fapafapa ga tšona.

### **Mehuta ya ditšweletšwa tša go bonwa**

1. Ditekatlhaologanyo
2. kakarešo
3. Dipapatšo
4. Dikhathuni/
5. Diswantšho
6. Mesetlo le
7. Dingwalo/dipuku

Go bona ke karolo ye bohlokwa ya go ithuta.

# Mošongwana 11

## Diponagalo tše bohlokwa tša ditšweletšwa- Diripa tša puku

### Pele ga go bala

Pele ga ge o ka thoma go bala setšweletšwa sa gago tseba diponagalo tša sona gore o be le tswalano goba gona go tsoša kganyogo ya go bala setšweletšwa sa gago.



Bokapele bja puku

Bokamorago bja puku

| DIKAGARE                                  |    |
|-------------------------------------------|----|
| Matlano                                   | 1  |
| Bangweni ba rena                          | 2  |
| Kardo ya 1                                | 11 |
| 1. Baleni                                 | 11 |
| 2. Moratwa wa ka                          | 12 |
| 3. Mophamola-dikampa                      | 14 |
| 4. Morwalo                                | 16 |
| 5. Go leleme                              | 17 |
| 6. Kgawhi                                 | 18 |
| 7. Khudugo                                | 20 |
| 8. Sello sa Coalbrook                     | 21 |
| 9. Theketla Mokgadi                       | 23 |
| 10. Kobabane                              | 24 |
| 11. Mabelemabube a thaba tša Leo          | 26 |
| 12. Ge ke gopola                          | 28 |
| 13. Mmanane                               | 29 |
| 14. Kgakana tle                           | 30 |
| 15. Mareneme a pelothedi                  | 31 |
| 16. Mpho Matlali                          | 32 |
| 17. Afrika Boal                           | 33 |
| 18. Afrika Nagaele                        | 34 |
| 19. Noka Bophelo                          | 35 |
| 20. Sello sa mahlalela                    | 36 |
| 21. Ge wa ditšaba ka moka re ka o hlalosa | 39 |
| 22. Go kwena                              | 40 |
| 23. Go pokolo                             | 41 |
| 24. Lemela                                | 42 |
| 25. Be madimabe bjant                     | 43 |
| 26. Wena lebitla                          | 44 |
| 27. Ngwato                                | 45 |
| 28. Phogole                               | 47 |
| 29. Nyatlant                              | 48 |
| 30. Ba inerte lefase                      | 49 |
| 31. Dinahedi                              | 50 |
| 32. Matene a lefase                       | 51 |
| 33. Matšaba                               | 53 |
| 34. Motšwenakoma                          | 54 |

Letlakala la diteng

Seo o swanelago go se tseba ka mabokgoni a ke gore go tlo nyakega gore o be le bokgoni bja go Sekima o be o Sekene diponagalo tša ditšweletšwa tša gago.

- **Go Sekima** go šomišetšwa go ntšha dikgopolokgolo tša sengwalwa ka go kitimiša mahlo. Mohlala ge o bala kuranta, botsebotse ga o tloge o bala ntšu ka ntšu, eupša o sekima sengwalwana, o no ketimiša mahlo go bona gore ditabakgolo tša letšatši leo. **Kitimiša mahlo go itemogela hlogo ya temano, mongwalo wo o kotofaditšwego, mongwalo wa moseko, ditemana, mantša a bohlokwa.**  
**Seswantšo seo se filwego le dihlahli tše dingwe tša go swana le gore se tsopotšwe kae, di ka go thuša kwešišong ya temana.**

**Go Sekema** o bala setšweletšwa ka go tsinkelo go utulla tshedimošo goba go hwetša kgopolokgolo ye e kgethilwego go phethagatša mošomo wo o filwego.

**Sekima le go Sekena diponagalo tša setšweletšwa e lego:**

- Leina la puku
- Dihlogo
- Dihlogwana
- Dithalwa
- Dikerafo
- Ditshwantšho
- Mongwalo wo o kotofaditšwego(fonto)
- Mongwalo wa moseko
- Disaene tša khomphutha
- Mantšu a bohlokwa

**Sekima le go Sekema dikarolo tša puku e lego:**

- Leina la puku
- Letlakala
- Dikagare
- Dikgaolo
- Tlhalošantšu
- Taetšantšu
- Semamatletšwa
- Lenaneontšu

### **Ka nako ya go bala**

- Bala setšweletšwa ka maikemišetšo le mafolofolo.
- Hwetša tlhalošo ya mantšu le diswantšho tšeo di sa tlwaelegago ka go šomiša mabokgoni a go kwešiša lentšu go ya ka diripa tša lona le mehlala ya tšhomišo go ya ka dikamano.

### **Mekgwanakgwana yeo e ka šomišwago ge o nyaka go balela kwešišo:**

- Dira dikgokagano.
- Hlokomela kwešišo ya setšweletšwa.
- Lekanyetša lebelo la go bala setšweletšwa seo se lego bothata.
- Bala gape mo go nyakegago.
- Lebelela pele ka setšweletšweng.
- Yaka tshedimošo ye e ka thušago.
- Botšiša o be o arabe dipotšišo.
- Šomiša tshwantšhokgopolo.

### **Ka morago ga go bala**

- Araba dipotšišo tša setšweletšwa tša go fapafapana.
- Bapetša le go fapantšha o be dire le ditlemaganyo.
- Lekola, ngwala o be o hlagiše kgopolo ya gago.

### **Godiša temogo ya tšhomišo ya polelo ka tsinkelo ka go tseba tšeo di latelago:**

- Ntlha le kakanyo.
- Tlhalošothwii le ya go rarela.
- Tlhalošo ya pepeneneng le tlhalošo yeo e iphihlilego ya lentšu.
- Bokamorago bja setšweletšwa le bja mongwadi mabapi le tša phedišano, sepolotiki le setšo.
- Tswalano gare ga polelo le maatla.
- Polelo ya go tsoša maikutlo le ya go goketša, go tšea lehlakore, go hlaola batho go ya ka seo bal ego sona, go kgetholla, go lebelela dilo ka leihlo le tee, ditsela tša go fapana tša polelo le mohola wa go akaretša goba go tlogela tshedimošo.

Bjalo ge iteke ka go ntšha puku ya gago ya go bala e ka no be ya padi yeo e kgethetšwego go balwa, papadi, theto, dikanegelotšhaba, goba ya kanegelokopana gomme o Sekime dikarolo tša puku yeo o e balago. O seke wa lebala gore ge o Sekima o no kitimišago mahlo go hwetša tshedimošo ya maleba ka puku( ka go no bala leina la puku/ dihlogo tša ditaba, wa be o šetše o tseba diteng).

Sekena dikarolo tša puku ya gogo (lenaneontšu/tlhalošontšu le mametletšo)go hwetša dikgopolo tša go thekga. Go Sekena ke go bala ka tsinkelo go hwetša kgopolokgolo/go bala ka tsenelelo le kwešišo.

Mabokgoni a a tla go kgontšha go kwešiša le go sekaseka dipuku tšeo o di balago ge o latela magato le mekgwanakgwana ya go bala.

# Mošongwana 12

---

## **Go balela go kwešiša: Mekgwanakgwana ya go bala ditšweletša tša go ngwala (Tekatlhaloganyo)**

Tekatlhaloganyo ke temana yeo e balwago ka kwešišo gore o kgone go fetola dipotšišo tšeo di ka botšišwago morago ga go bala. E tšwelela ka mokgwa wa temana. Go na le molaetšamogolo wo o tlišwago ke temaneng ye. Polelo e šomišwa ka makgethe gomme ditaba di beakantšwe botse ebile di nyalelana le hlogo.

Ka mabokgoni a go bala le go bogela re latela magato ao a latelago.

### **Pele ga go bala**

- Kitimiša mahlo go itemogela hlogo ya temano, mongwalo wo o kotofaditšwego, mongwalo wa moseko, ditemana, mantša a bohlokwa. Seswantšo seo se filwego le dihlahli tše dingwe tša go swana le gore se tsopotšwe kae, di ka go thuša kwešišong ya temana.
- Lokiša pene goba phentshele go kgona go thalela, go ngwala dihlalošo tša mantšu le dikakaretšo ge o dutše o bala.

### **Ka nako ya go bala**

#### **Mekgwanakgwana yeo e ka šomišwago ge o nyaka go balela kwešišo**

- Dira dikgokagano.
- Hlokomela kwešišo ya setšweletšwa.
- Lekanyetša lebelo la go bala setšweletšwa.
- Ngwala dinoutse.
- Bala gape mo go nyakegago.
- Gopolela pele o thušwa ke go ipopela seswantšhokgopolo ka setšweletšwa.
- Yaka tshedimošo ye e ka thušago gore o kwešiše sererwa.

### **Ka morago ga go bala**

- Araba dipotšišo tša setšweletšwa tša go fapafapana.
- Bapetša le go fapantšha o be o dire ditlemaganyo.



- Lekola, ngwala o be o hlagiše kgopolo ya gago.

**Godiša temogo ya tšhomišo ya polelo ka tsinkelo ka go tseba tšeo di latelago:**

- Ntlha le kakanyo.
- Tlhalošothwii le ya go rarela.
- Tlhalošo ya pepeneneng le tlhalošo yeo e iphihlilego ya lentšu.
- Bokamorago bja setšweletšwa le bja mongwadi mabapi le tša phedišano, sepolotiki le setšo.
- Tswalano gare ga polelo le maatla.
- Polelo ya go tsoša maikutlo le ya go goketša, go tšea lehlakore, go hlaola batho go ya ka seo ba lego sona, go kgetholla, go lebelela dilo ka leihlo le tee, ditsela tša go fapana tša polelo le mohola wa go akaretša goba go tlogela tshedimošo.

1. Iteke ka go dira mešongwana yeo o e filwego go **ditekatlhaologanyo** tšeo di latelago ka šedi ye kgolo gore o kgone go araba dipotšišo tša go latela. Gopola go latela magato ka moka ao o a filwego ka mo godimo e lego a pele ga go bala, ka nako ya go bala, le ka morago ga go bala. Dira tšeo go thwego o di dire ka legatong le lengwe le le lengwe gore o tle o be le dipelo tša go kgahliša.

**Dikarabo tšeo di letetšwego o di filwe kua morago di šomiše fela go dira dipošollo.**

**RE LLELA MEŠOMO, RE LLIŠWA KE MEŠOMO**

1. Ge o ka hwetša motho wa gona a hloka le go nyakana le mošomo, o tla hwetša a sehlefaditše melomo, a ithapeletša moo e lego gore o hlomola le moloji pelo. Ge o le mongmošomo o tla re ga ke na mošomo wa ba wa hlola mošongwana wa go se re selo gore motho wa batho a šome gore a kgone go hwetša sa go ya ka maleng. Gape o tsebe gore batho ba gona ba a šokiša. Motho wa gona a a hwetše mošomo, o tla tla o mo tseba gore ke motho wa mohuta mang. Ka pelong o tla ba wa kwa a re: “ke o hweditše mošomo, o tla ntseba gabotse” motho wa gona ge a hweditše mošomo, seo a se naganago ka pela ke seo go thwego ke “mokabelo” gore a kgone go ikhola ka maikemišetšo a go oketša mogolo wa gagwe. O tla lebelela seo a ka se

utswago gore ge a eya gae a kgone go amogela ka ge go tla be go thwe di a mo tsogela.

2. Ge motho wa gona a gola gatee goba gabedi o thoma go bona mongmošomo botlaela bja ge a mo thwetše. Motho wa gona o thoma go se sa botegele mošomo wa gagwe. O tla thoma a etla mošomong ka nako ye a ratago, a tšwela pele a thoma go tla mošomong ka matšatši a mangwe. Ge a tlo gakalela sa ruri a thoma go tla mošomong a sorile madila. A na motho wa mohuta wo ga a swane le noga yeo go thwego e šaya tebogo? Motho a ka re a go topile o le yo mosehlanyana wa tla wa raga mokhora? Re tla reng ka gore go thwe monna o re go ja mpunyane a lebala?
3. Mongmošomo o tla thoma a kgotlelela a leka go phaolla motho wa gona, a be a fetše a mo lešitše mošomo ka ge a tla be a mo senyetša. Mošomedi ge a bona gore bjale o rakilwe o tla thoma go saseletša motho wa batho ka baisa ba mekgatlo. Mongmošomo o tla emaema a sa fetše, a tsena ka mo le ka mola a sekišwa gore o rakile motho yoo a bego a sa hlomphe mošomo wa gagwe. Gape sa motho ke go hlompha mošomo wa gagwe.
4. Le ge go le bjalo ga se batho ka moka bao ba re go ge ba hweditše mošomo ba bapala ka wona. Ba bangwe bona, motho wa gona ka mokgwa woo a tlogo šoma ka gona o tla ba wa hwetša a tloga a babaletše, o bona gore ga a kgolwe gore ke yena a hweditšego mošomo. O tla šoma ka botshepegi bjoo bo sa kakego selo. Motho wa gona o tla ithaopa go šoma le ka morago ga nako. Batho ba mohuta wo ruri ke makhura a lefehlo ka gobane ba a hlokwa. A ke re ge bengmešomo ba be ba kgona go bula dipelo tša batho ba be bat la thwala batho ba dipelo tša go jega fela.
5. Ruri dibotse ga di lebane. Gantši batho ba go loka ga ba ke ba kopana. Ga se gantši moo e lego gore mongmošomo le mošomedi ba lokile ka moka. O hwetša bašomedi ba pelo tše botse ba gahlane le bengmošomo ba go

galaka bjalo ka segafane. Bašomedi ba batho ba tla re go šoma ka thata eupša wa hwetša mongmošomo a sa ba kwe bose gomme a ba botše ge ba sa šome selo, ba no hlwa ba pompetše mo mošomong wa gagwe. O tsebe gore ka nako yeo mošomo o tšhaba diatla gomme mongmošomo a buna a bunne eupša o dira o ka re ga a kgotsofale mola a segela ka teng, a kwešiša gore Modimo o mo file ditlatlanyana tšeo di mo šomelago. Ge mongmošomo yoo a kopana le bengmošomo ka yena, o tla hwetša a ititia sefega a re yena di a mo tsogela. Go se loke ga gagwe o tla go bona mafelolong a kgwedi. O tla tšea mosadi le bana ba ya maikhutšong moo go tsebago yena gomme ba fihla ba ja, a nwa a lebetše gore bašomi ba gagwe ba swanetše go ja. Batho ba batho ba tla dula ka tetelokgolo ba emetše megolo eupša ba t la ba ba bea fase. Ba tla lala ba tlemile dimpa ka manti go fihlela mongmošomo a boa. Le go ba godiša ga gona o tla ba fa seripa sa megolo ya bona ka la gore ga se ba šoma gabotse kgwedi yeo. O tla thoma go itshola ge bašomedi ba thoma go ngala mešomo.

E nolofaditšwe go tšwa go Business Today

## Araba dipotšišo

1. 1 Ke eng sa go laetša gore motho wa go nyaka mošomo o swerwe ke tlala?
1. 2 Naa mongmošomo o dira eng go thuša motho yoo wa go swarwa ke tlala?
1. 3 Tsopola lentšu le TEE temaneng ya pele leo le laetšago gore batho ba go nyaka mošomo ba kweša bohloko.
1. 4 Kgetha karabo ya maleba. Go ya ka temana ya 1, mokabelo ke... .
  - a. Go utswa dithoto tša batho ka lebenkeleng o se mošomedi.
  - b. Go tšea thoto y among wag ago ntle le tumelelo.
  - c. Go ipha tšhelete ya khamphani.
  - d. Go hwetša thoto ka tsela ya go dumelelwa ke molao.
1. 5 Leatša phapano gare ga batho ba ba latelago:
  - (a) Motho yoo a nyakago mošomo le motho yoo a sa tšwago go hwetša mošomo go ya ka temana ya pele le ya bobedi.
  - (b) Mošomedi wa go loka le mongmošomo wa go galaka.

1. 6 Ka boripana hlaloša seo se dirago gore bašomedi ba ye mešomong ba sorile madila.
1. 7 Na mongwadi o šupa eng ge a re bašomedi 'ke makhura a lefehlo' mo temaneng ya 4?
1. 8 Tirišo ya sekapolelo sa tshwantšhanyo mo temaneng ya 5 e laetša eng ge e tšweleditšwe ka tsela ye? Hlaloša.
1. 9 Na ditokelo tša botho dir eng mabapi le bašomedi ba go rogwa ke mongmošomo le ge ba šoma gabotse?
1. 10 Na o bona e le tshwanelo gore mekgatlo e emaemiše mongmošomo ka ge a rakile motho wa go se hlomphe mošomo wa gagwe? Šitlela karabo ya gago.
1. 11 ge o be o le mošomedi yo a sa hwetšego mogolo wa gagwe ka nako, ebile e se wo o lekanogo, ke magato afe ao o bego o tla a tšea kgahlanong le mongmošomo?
2. Iteke gape ka go araba le ye e latelago. Bjalo gona o šetše o bona mohola wa go latela magato ka moka a go bala ge go arabja ditekatlhaologanyo. O se le bale go latela magato ka mobka ao o a filwego **gomme dikarabo tšeo di letetšwego o di filwe kua morago di šomiše fela go dira dipošollo.**
- 3.

### BOIPABALELO DITSELENG



Ke leemaema ditseleng tša Afrika-Bobrwā. Go iwa tlase le tletlolo, yo mongwe le yo mongwe o sepela ka letlhakgana la gagwe la sefatanaga. Baotledi ba ditrekere le bona ba kuelešša meši ba sobelela mola baotledi ba dithuthuthu le bona bas a rate go phalwa ka ge ba tšere kgang le baotledi ba difatanaga. Basepedi ba dinao le bona ba kgabaganya mebila le go sepela ka thoko ba ipapile le ditsela ba eya boratapelo. Ruri ke semphetekegofete, koma ga e bone ye nngwe.

1. Go se bolokege ga badiriši ba ditsela go hlolwa ke dilo tše dintši tša go fapana, go swana le go hlokomologa maswao le melao ya tsela, botagwa, go hloka tsebo ya seo se swanetšego go dirwa ge go sepelwa ditseleng, bjalo bjalo.
2. O re o tla bona botse e be mathapama ge go boiwa mešomong. Go sepela ga difatanaga e no ba go tšhera ka lebaka la melokoloko ya dikoloi. Go sepela keg a leobu. Baotledi ba bantši ba otlela ka tlhokomelo ka ge ba kweši ša gabotsebotse gore ge motho a hwile ga a sa boa. Go tlo re go sa otlelwa ka thelolo wa bona serolorolo sa diphaka tša mahuto se etla ka lebelo la godimo se hlokomologile melao ya tsela. Ka lehlakoreng le lengwe o tla hwetša serišane se kakatletše lepotlelo la bjala o ka re se nyadiša lekgothwane, se selaganya mmila woo o nago le dikoloi tše ntši. Ge motho wa gona a ka gahlana le baotledi ba go swana le serolorolo sela sa go hlokomologa melao ya tsela gona ga re sa bolela. E tlo napa ya ba dilo le ditsikitlano tša meno.
3. Ge go lebelelwa baotledi ba dithuthuthu, o tla hwetša batho ba gona ba kitima ba tšama ba tsena dikoloi ka bogare. Ba bangwe bona o tla hwetša ba šiašiana ka dithuthuthu tše, mola ba bangwe ba bona ba tšama ba di fofiša o ka re ke dipeolwane. Ge se ka hwetša kotsi o tla hwetša hlogo e binabina godimo ga sekontiri e nyakana le sebelebele. Ka nako yeo sebelebele se rapaletše ka gare ga mehlare ebile se phumpane go sa tsebje gore ke sa mang. A ke re motho re mo tseba ka sefahlego? ge motho a se nah logo o ka mo tseba bjang? Ruri **ke dipšhešamare tša madirwakaboomo.**

4. Taba ye nngwe ya go se leše di welago key a go hupa madila mola motho a tseba gore o leetong. Taba yeo ke yona e tšerego maphelelo a mantši mo ditseleng. Baotledi ba a nwa gomme ba tsena tseleng. Ge ba otlela ba otlela gab a sa kgona go bona gabotse ka gobane mahlo le bjoko di šašarakana ke madila ao a nwelwego. Dikotsi dib a bonolo go batho ba mohuta woo. go otlela go nyaka mafolofolo le maatla le monagano wa go fola. Ge e le bjala bjona bo fokotša dilo tšeo. Motho wa gona o fet a a palelwa ke go laola sefatanaga gomme a thulane le ba bangwe goba gona go wela ka magageng moo tsela e befilego gona. Pheletšo ya kotsi ke lehu goba dikgobalo. Go bjalo le go basepedi ba maoto. Motho wa gona ge a bo nwele ga a tšwafe go robala tseleng. Ge a hwedit e setagwa sa go swana le yena o namile o gata bonolo gomme lehu la tsena ka gae. O nape o tsebe gore ka nako yeo baloi ba rwešwa dipataka tša gore ba kgona go loya etšwe motho a ipolaile ka go hlakanya bjala le tsela.
  
5. Bophelo bo a rapeletšwa ebile bo a hlekwa. Ka go realo, ga se ra swanela go keta diketo ka bjona ge re sepela mo ditseleng. Re swanetše go otlela ka šedi ye kgolo ka gobane ditsela ke tša bohle mola bophelo bjo e le bja rena ka moka. Basepelakadinao ba apare diaparo tše ba ka kgonago go bonala ge ba di apere. Tšona ke tša mebala ya go taga gore baotledi ba kgone go ba bona ba sa le kgole. Madila ona a tlogelwe gae gomme a nwewe mola go iketlilwe. Lerato le tlhomphano ke dikokwane tše kgolo tša bophelo bjo bo sa felego ge re sepela mo ditseleng. Ge re ka dira bjalo, gona maphelelo a batho ba bantši a tla bolokega mo ditseleng. Malapa a mantši a ka se hlwe a **tswalelwa ka lediga la mongangapane**. Bohle re tla fihla gae re bolokegile.

[Boitlhamelo bja mongwadi]

## Araba dipotšišo

2. 1 Baotledi ba. . . ba kuelešša meši ba sobelela (kgetha karabo ya maleba).

- a. Dikoloi
- b. Ditrekere
- c. Dithuthuthu
- d. Ditimela

2. 2 Go tšwa temaneng ya 1, efa lentšu leo le laetšago gore batho ba tshela mebila.

2. 3 Kotsi ya bjala ke efe go motho yo a otlelago a nwele?
2. 4 Ke maele afe ao o ka a fago badiriši ba ditsela ka Afrika-Borwa? Efa dintlha tše pedi.
2. 5 Re allele molaetša wa tekatlhaologanyo ye ka boripana.
2. 6 Efa lebaka le lengwe leo le ka hlolago dikotsi tša ditseleng ntle le ao a filwego mo temaneng.
2. 7 Temaneng ya 4, mothalading wa 28 go dirišitšwe sekapolelo.  
Na mošomo wa sona ke ofe ge se dirišitšwe ka tsela ye?
2. 8 Na mebolelwana ye e kotofaditšwego e šupa eng ge e dirišitšwe ka tsela ye?
2. 9 Ge e be e le wena Tona ya Kgoro ya Dinamelwa o be o ka dira eng ka baotledi bao ba tshelago melao ya tsela? Efa dintlha tše tharo.

Re šetše re boletše ka fa godimo gore Mabokgoni a **Go bala le Go bogela** a a fapana fela a šomišana mmogo. Ka dithekatlhaologanyo tše re šomanego le tšona ka fa godimo re be re ithuta mabokgoni a go bala, bjalo ge a re lebelele Mabokgoni a go bogela gore a se tlo re makatša ge re gahlana nao melekwaneng yeo re e fago ke barutiši le ditlhahlofong tšeo re yago go di ngwala bjalo ka barutwana ba Marematlou.

Mo o ka fiwa seswantšho /diswantšho gomme wa swanelwa ke go lebelela, wa akanya ka sona gomme wa araba dipotšišo.

3. Iteke gape ka go lebelela seswantšho se se latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo ka šona. E sa le wona Mabokgoni a Go bala le Go bogela le wona a.



- 3.1 Ke bosenyi bofe bjo bo laeditšwego mo selaeteng sa 1?
- 3.2 Go ya ka khathuni ye, bosenyi bo direga kae?
- 3.3 Ke eng se se dirwago go namolela motšwasehlabele wa bosenyi?
- 3.4 Ke eng se o naganang gore se hlotše bosenyi bjo?
- 3.5 Naa ke tshwanelo gore batho ba otle bao ba ba senyeditšego?



# Mošongwana 13

---

## Go bala le go bogela

### Go balela go kwešiša: Mekgwanakgwana ya go bala ditšweletša tša go ngwala (KAKARETŠO)

Lebelela diponagalo tša kakaretšo ke tšeo ka fa tlase.

- Bala kakaretšo ka go kitimiša mahlo. Kitimiša mahlo go itemogela hlogo ya temano, mongwalo wo o kotofaditšwego, mongwalo wa moseko, ditemana, mantša a bohlokwa.  
Seswantšo seo se filwego le dihlahli tše dingwe tša go swana le gore se tsopotšwe kae, di ka go thuša kwešišong ya temana.
- Akaretša dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo.
- Latela ditaello ka fao o swanetšego go ngwala ka gona.
- Se ngwalolle/kopolla kakaretšo.
- Šomiša boitlhamelo bja gago/mantšu a gago fela o seke wa šwa fetola moko.
- Ngwala ka lebaka leo le fetilego/motho wa boraro.
- Šeša polelo ge o ngwala.

Latela magato le mekgwanakgwana ya go bala gore o tle o kwešiše sengwalwa

## Pele ga go bala

- Tseba setšwelešwa seo o yago go se bala ka go lebelela diswantšo tša sona.
- Dira dikamano ka tsebo ye e fetilego ka go araba dipotšišo tšeo di latelago:

## Ka nako ya go bala:

- Sekima le go sekena dikgopolokgolo le morero
- Hwetša kgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo ka go go bala ka go kitimiša mahlo.
- Akanya o šomiše tshedimošo ye o e hweditšge o be o bala ka lebelo.
- Šomana le tlotlontšu ye nngwe le ye nngwe yeo o gahlanago nayo.

## Morago ga go bala

- Araba dipotšišo tša setšweletšwa tša go fapafapana
- Bapetša le go fapantšha o be o dire ditlemaganyo

- Lekola, ngwala o be o hlagiše kgopolo ya gago

Bjalo ge bala temana yeo e lego ka mo tlase gomme o ngwale kakaretšo ya dinhla tše šupa ka mantšu a e ka bago 80 go iša go 90. Latela Magato ka moka a mabokgoni a go bala e lego, pele ga go bala, ka nako ya go bala le ka morago ga go bala.

### **Hlokomela gore o dire tše di latelago:**

1. Ngwala dintlha tše šupa mafokong ao a feletšego ka mantšu ao a sa fetego a 90.
2. Ngwala ntlha ye tee lefokong le lengwe e le lengwe.
3. Šomiša mantšu a gago ka mo go kgonagalago.
4. Ngwala palomoka ya mantšu ao o a šomišitšego ka mašakaneng mafelelong a kakaretšo ya gago.

Šomiša rubriki yeo e filwego ka fa fase go swaya kakaretšo ya gago

### **Mokgwa wa go swaya:**

#### **Dintlha di akaretše tše di latelago.**

- Dintlha tše šupa.

#### **Kabo ya meputso**

- Meputso e 7 go dintlhatšetše 7 ( aba moputso o tee go ntlha e tee)
- Meputso e 3 go polelo.
- Palomoka ya meputso: 10

#### **Kabo ya meputso ya polelo**

- Dintlha tše di nepagetšego tše 1-3 aba moputso o tee (1)
- Dintlha tše di nepagetšego tše 4-5: aba meputso ye mebedi (2)
- Dintlha tše di nepagetšego tše 6-7: aba meputso ye meraro (3)

**Bjale ge iteke o bone ge ona le bokgoni bja go ngwala kakaretšo.**

Bala temana ya ka tlase gomme o ngwale dintlha tše šupa tše di laetšago gore Maropeng o a gatelelwa. Mantšu a se fete a 90.

**Latela magato ka moka ao o a filwego ka godimo a go bala pele o araba karolo ye.**

Batho ba bantši mo nageng ba amogela mphiwafela, kudu batšofadi, digole, ditšhiwana, balwetši ba malwetši a go se alafege le basetsana ba go ba le bana. Nnete ke gore ge e le batšofadi le digole, batho bao ba ba hlokomelago ban a le go diriša tšhelete ya bona ya mphiwafela bošaedi. mmaMaropeng o a šoma eupša Maropeng ga a šome ka lebaka la bolwetši, ruri o tloga a kweša bohloko. Dihentswana tša gagwe di fedile, ge e le diaparo tša borutho ga a di tsebe. Phefo ebile e mo gwahlafaditše le go feta. O kokotlela ka molamo wo o bonalago o ka robega nako ye nngwe le ye nngwe. MmaMaropeng ga a nyake le ge bana ba mo thuša. Ga a rekelwe le ge e le motsoko wa go kgoga goba tša go mo thabiša. O hlwa ka gae a bolawa ke bodutu. Ge ba gabo ba mo etela, go tšwa dipolelo tša gore ba tli go fetša dijo. Dijo ga a di fiwe ka tshwanelo. Ge a re o itloša bodutu ka go lebelela thelebišene ba re o fetša mohlagase. Ge a re o itokišetša go ya kerekeng ba re o yob a segiša ka batho, ka gobane marokgo a gagwe a hlagetše. Mohla a se a tsoga gabotse o tla tshepišwa go išwa ngakeng bohloko bja ba bja fela. Dinyakwa tša gagwe di phaelwa ka thoko ka mehla. Motho wa batho ga a tsebe gore a direng, o tla ba a bolawa ke pelo mola a amogela mphiwafela kgwedi ka kgwedi.

[Boitlhamelo bja mongwadi]

PALOMOKA [10]

**Bjale ge iteke gape o bone ge ona le bokgoni bja go ngwala kakaretšo.**

Bala temana ya ka tlase gomme o ngwale dintlha tše šupa tše o lemogilego tshwarompe ya Tlaišo ka tšona.

**Latela magato ka moka ao o a filwego ka godimo a go bala pele o araba karolo ye.**

Bophelo bo na le makatika a bjona. Tlaišego o dula le rakgadiagwe yo a sa mo swarego gabotse. Barutiši ba mmona ka go se sa šoma gabotse dithutong, ge ba nyakišiša ba hwetša gore o hlōrišwa ke rakgadiagwe, yo le yena go kwalago gore o godišišwe ka tlaišo ya mohuta wo. O dula a lapile ka gona ga a kgone le go araba dipotšišo ka phapošing. Ka mehla ge o mo lebelela o tla hwetša a potuma. Go itšupa a sa robale a gapeletšwa go dira mešomo ya ka ntlong go fihla bošego. Barutiši ba dirile gabotse go utolla sephiri se. Tlaišego o dula a le bodutwana a le noši. Ge o ka bolela ka lentšu la segalo sa godimo o tšhoga mo nkego o nyaka go mmetha. Badirelaleago ba swanetše go dira se sengwe ka rakgadi'a Tlaišego gobane se ke go bolaya ngwana a phela. Nako ye nngwe o lwela le dilo tše dinnyane tše motho yomongwe a sa bonego di tshwenya le gannyane. bophelo bjo Tlaišego a bo phelago ke bja masetlapelo ruri. O ka re batswadi ba ka hlokomela gore bana ba phelaba bolokegile ka diatleng tša meloko ya maikarabelo. Bokamoso bja ngwana bo ka senywa ke maitshwaro a mohuta wo bophelong bja gagwe ka moka. Letšatši le lengwe o tla mmona ka go apara diaparo tša mašošo gore Tlaišego o swerwe makgwakgwa. Ge o re bolela le yena o ba bogale bja tau.

[Boitlhamelo bja mongwadi]

**PALOMOKA [10]**

Mohuta wo mongwe wa kakaretšo o ka o fiwa ka **mokgwa wa go lebelela seswantšho/diswantšho gomme o akaretše seo se diregago.**

Bjale ge iteke o bone ge ona le bokgoni bja go ngwala kakaretšo. Lebelela **seswantšho** se se latelago gomme o akaretše seo se diregago lefelong la thekišo. Mantšu a se fete a 90.

Latela magato ka moka ao o a filwego ka godimo a go bala pele o araba potšišo ye.



### PALOMOKA[10]

Bjale ge iteke gape o bone ge ona le bokgoni bja go ngwala kakaretšo. Lebelela **seswantšho** se se latelago (1-5) gomme ka morago o akaretše dikgopolo le dikgopolotlaleletšo tša ka temaneng. Mantšu a se fete a 90.

Latela magato ka moka ao o a filwego ka godimo a go bala pele o araba karolo ye.



**PALOMOKA [10]**

## Mošongwana 14

**Mo go mabokgoni a o tlole sekaseka, wa hlatholla, wa lekola le go iphetolela (PAPATŠO)**

**Pele ga go bala**

**Hlokomela tšeo di letelago:**

- Lebelela setšweletšwa se o bone ge o se tseba.
- Dira dikamano ka tsebo ye e fetilego ka ga setšweletšwa se.
- Hlaloša diponagalo tša papatšo ye ya ka tlase.

**A o nyaka go fola?**



**AGAA!!! LE A THUŠEGA**

Banna, basadi, masogana...

Phaka diphilisi tša HIV le AIDS bookelong bja kgauswi.

Tšona ke mantšhaotlogele! GA GO TEFELO. NNA ENA ke kgodu yeo e tšwago lerotseng!



- Lebelela mehuta ya fonto le bogolo, hlogo le melaetša ya go thekga.
- Tšhomišo ya maswaodikga.
- Lebelela gore setšweletšwa se peakantšwe bjang
- Lebelela Ka mo mongwadi a tanyago šedi ya baamogedi
- Lebelela bohlokwa bja mmala

**Ka nako ya go bala Sekima le go Sekena dithekniki tša polelo ya go tšušumetša/goketša.**

- Polelo ya maikutlo.
- Polelo ya go hlalefetša/go jabetša.
- Polelo ya go tšea lehlakore /kgethollo/tshekamelo ka lehlakoreng le tee ( go ya ka merafe, bong, bohlobo, bogolo bjbj).
- Melaetša wa pepeneneng le ya go iphihla.
- Tšhomišo ya mahla a polelo.
- Lebelela le go bala setšweletša ka tsenelelo le kwešišo.

**Ka morago ga go bala**

- Araba dipotšišo mabapi le setšweletšwa se, go tšwa maamong a tlase go ya maamong a godimo.
- Bapetša o be o bontše phapano.
- Akaretša.
- Sekaseka, tšea sephetho o be o ntšhe dikgopolo tša gago.

**Araba dipotšišo tše di latelago mabapi le papatšo ye o e filwego ka godimo.**

1.1 Ke eng seo se bapatšwago mo papatšong ye?

1. 2 feleletša seema se ka go kgetha karabo ya maleba:

- (a) e pharoga noka.
- (b) dimpša di a e bona.
- (c) mampša re lapa melala

1. 3 ke ntlha efe ye bohlokwa ye mokwalakwatši a e tlogetšego papatšong?

1. 4 Na mokwalakwatši o dirišitše polelo efe go jabetša bareki?

1. 5 Ke ka lebaka la eng mantšu a mathomo a ngwadilwe ka fonto ye kgolo?



1. 6 ke khutšo efe ye e tlišwago ke leswao la pelo mo papatšong?

**Bjale ge iteke o bone ge ona le bokgoni bja go sekaseka, wa hlatholla, wa lekola le go iphetolela go dipapatšo:**

**Lebelela papatšo ya go latela gomme o arabe dipotšišo tša go e latela**

### **SELEFOUNE YA MABONWA**

**Bolela o ipolele ka gore pela e hlokile mosela ka baka la go romeletša**



Naa o sa le wa maabane le maloba? AOWA! E tla o reke selefoune, melaete fihla ka pomyo ya leihlo.

1.2 Naa papatšo ye e lebantšhitše sehlopha sefe sa baamogedi ba tshedimišo?

Kgetha karabo e tee.

A Bafsa.

B Banna le basadi.

C Bakgekolo le bakgalebje

D Batho ka moka.

1.3 Efa dibetša tše pedi tšeo di šomišwago ke mmapatši go Tanya šedi ya bareki.

1.4 Tsopola papadišantšu ye e tšwelelago papatšong o be o laetše gore e šupa eng ge e dirišitšwe ka tsela ye.

1.5 Efa lehlathi la mokgwa leo mmapatši a le dirišitšego go hlalefetša bareki.

1.6 Ke ka lebaka la eng mmapatši a ngwadile 'AOWA' ka fonte ye kgolo?

1.7 Naa o kgolwa gore ge motho a romela melaetša ka yo mongwe tshedimišo e tla fihla e sa feletše? Fahlela.

**2. Bjale ge iteke gape o bone ge ona le bokgoni bja go ngwala papatšo.**

Lebelela papatšo ye e latelago gomme ka morago o arabe dipotšišo mabapi le yona.

**Lebelela papatšo ya go latela gomme o arabe dipotšišo tša go e latela**

**COCA-COLA!!!**



Senwamaphodi, senoselapološi, **setlošalenyora!**

Se a tonya, se re thwee! Se lapološa mmele, se thoba dingalo!

Coca-cola dipapadi ke ntepa le lešago.

2.1 kgetha karabo ya maleba. Mmapatši o dirišitše polelo ya go. . . . papatšong ya gagwe.

- A Jabetša
- B hlohleletša
- C tšweletša maikutlo
- D gatelela

2.2 Na leinagokwa lele kotofaditšwego le bopilwe ka diripa dife tša polelo?

2.3 Efa mohola wa sekapolelo se se dirišitšwego go foraforetša moreki mo papatšong.

- 2.4 Ke ka lebaka la eng mmapatši a bontšhitše seswantšho sa setšweletšwa papatšong ye?
- 2.5 Na o a dumela gore Coca-Cola le dipapadi ke ntepa le lešago? Šitlela karabo ya gago.
- 2.6 Na papatšo ye e tsoša kganyogo ya eng go mmadi?

**3. Lebelela papatšo ye nngwe gape še go kgonthišiša bokgoni bja go araba dipapatšo, arabe dipotšišo tša go e latela.**

**BOPHELO BJA GAGO BO KA FETOGA KA PASARI YE!**

**E ba le bokamoso bja go phadima!**

**A o nyaka go dira dithuto tša *Veterinary Science, Horticulture***

**GOBA**

***Human Resources?***

**O tla lefelwa dithuto, madulo le dijo.**

**Se lebale! Go diega ga botšhwene...**

**Ikgokaganye le ba Kgoro ya Temo**

- 3.1 Ke ka lebaka la eng go dirišitšwe fonto ye kgolo le ye nnyane kwalakwatšong ye?
- 3.2 Na mokwalakwatši o dirišitšwe polelo efe go huetša baithuti gore ba dire dikgopelo tša pasari?
- 3.3 Ke ka lebaka la eng go dirišitšwe seema bjalo ka sebetša go phethagatša morero wa kwalakwatšo?
- 3.4 Ke tsedimošo efe ye bohlokwa yeo mokwalakwatši a e tlogetšego ka boomo?
- 3.5 Tsopola pololo ya go jabetša yeo e dirišitšwego mo.

# Mošongwana 15

---

## **Go balela go bogela: Tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bonwa (Dikhathuni le dikhomikhi)**

- Ithute ka mo polelo le diswantšho di huetšago tlhalošo ya setšweletša.

### **Hlokomela tšeo di latelago**

#### **Pele ga go bala**

- Lebelela setšweletšwa o tseba eng ka sona?
- Maikutlo a gago ke eng ka seo se diregago?
- Ke tiragalo efe yeo o e tsebago ya go swana le ye ya mo setšweletšeng?
- Akanyetša setšweletšwa ka maikemišetšo le mafolofolo
- Dira dikgokagano.
- Šomiša mekgwanakgwana ya kwešišo

#### **Ka nako ya go bala**

- Lebelela tšhomišo ya difonto le bokoto bja dihlaka.
- Hlokomela tsela yeo tšhomišo ya maatla a polelo le diswantšho di huetšago meetlo le maikutlo.
- Khuetsō ya mahuta le bogolo bja ditlhaka, dihlogo le dihlogwana.
- Lebelela morero le baamogedi ba tshedimošo.
- Molaetša wa pepeneneng le wa go iphihla.
- Polelo ya go tšea lehlakore /kgethollo/tshekamelo ka lehlakoreng le tee (go ya ka merafe, bong, bohlobo, bogolo bjbj).

#### **Ka morago ga go bala**

- Araba dipotšišo mabapi le setšweletšwa se, go tšwa maamong a tlase go ya maamong a godimo.
- Bapetša o be o bontše phapano.
- Akaretša.
- Sekaseka, tšea sephetho o be o ntšhe dikgopolo tša gago.

## Dingwalo/dipuku

---

Šomiša dipuku tšeo o di kgethetšwego go di bala go kwešiša mabokgoni ao a latelago. Tshekatsheko ye e nobe tlaleletšo ya seo o se dirilego le morutiši pukung ya gago ya morutwana.

Dintlha tše bohlokwa ka ga tšhekatsheko ya dingwalwa. dipuku tša lena di wela ka go mehuta yeo e latelago ya dipuku e lego:

- Padi
- Papadi/tiragašo
- Theto

## Mošongwana 16

---

### Dintlhakgolo tshekatshekong ya PADI

Padi ke mohuta wo mongwe wa sengwalwa woo mongwadi a laodišago ditiragalo, tšeo di dirwago ke batho, lefelong le tsoko. Mongwadi le yena o ngwala ka setaele sa gagwe goba wona mongwalelo woo e lego wa gagwe a nnoši wo o dirago gore ditiragalo tša puku di kgodiše le babapadi ba phele gomme a re alele tša bophelo bja bona go thoma mathomong go fihla mafelelong, a leka go bopa semelo say o mongwe le yo mongwa wa bona a sa fele pelo, ke ka moo padi e lego ye telele.

### Dikokwane tša gona ke tšeo di latelago

#### Morero

Wona ke tabakgolo yeo mongwadi a ratago go e hlagišeša babadi ka sengwalwa sa gagwe. Mongwadi o hlagiša morero ka ditiro tša baanegwa bao a tšweletšago dimelo tša bana ba le ditikologong tše itšeng, dinakong tše itšeng.

### Baanegwa

Baanegwa ke badiri ba ditiro tšeo go bolelwago ka tšona pading e kaba batho bao ba phelago, dinonyana, diphoofolo goba dipoko. Goba le bao re ba bitšago baanegwathwadi. Ba ke baanegwa ba bagolo bao ditiro tša padi di dikologang go bona, padi e ithekgile ka bona. Ka gare ga padi baanegwa e ba mehuta ye mebedi, molwantšhi le molwantšhiwa. Baanegwa ba ke bao mongwadi a ipopetšego bona gomme ba dira tšeo di dirwago ke batho ba nnete ba go swana le bona, gona mo bophelong.

### Tikologo

Tikologo ke lefelo leo ditiragalo di diregago gona. E ka direga ka toropong, ka ntlong, sethokgweng goba kerekeng. Tikologo ye ke ya nako mang? Ditiragalo di ka direga bošego, mosegare, kgalekgale, maabane goba lehono. Tikologo le yona ke ye nngwe ya dibetša tšeo di thušago mongwadi go tšweleletša tiragalo yeo mongwadi a nyakago go re begela yona. .

### Thulano

Thulano e hlalošwa e le go se kwane ga baanegwa ka gare ga padi. Se se tlišwa ke go se bone dilo go swana ga baanegwa ka gare ga padi. Thulano e ka ba ya ka gare goba ya ka ntle. Thulano ya ka ntle ke moo o hwetšago go na le ngangišano magareng ga baanegwa ka ge ba sa bone dilo go swana, ba bangwe ba feleletše ba bile ba swarane ka diatla goba gona go bolayana mafelelong. Thulano ya ka gare ke mo go bago le thulano ka mogopolong wa moanegwa. Ka nako ye nngwe gotwe o lwa le pelo, o ipotšiša dipotšišo tšeo di senago dikarabo. Ka mehla moanegwa a ka fetša a bolela a nnoši bjalo ka segaswi.

### Thulaganyo

Ye ke tatelano ya ditiragalo ka gare ka padi go thoma mathomong go fihla mafelelong a tšona. Yona e bewa ka bothakga go re re tle re re padi e ngwalegile. Go swanetše go ba le mathomo a bothata/tšweletšotaba, go latele kgodišo ya bothata/mathata a moanegwa a golela pele le pele, bothata bo fihla ntlhoreng goba sehlweng, gwa latela tharollo/ khunollo ya lehuto e lego legato mo moanegwa a fihlelelago tharollo ya mathata a gagwe. legato la mafelelo ke la ge ditaba di boela sekenggomme padi e fihla mafelelong. Se ke seo re se bišago Thulaganyo ya puku.

### **Mongwalelo/Staele sa mongwadi**

Mongwadi ke bothakga bjoo mongwadi a šomišago Letlotlontšu ka gona, ka moo a šomišago poledišano gare ga kanegelo ka gona, ka mokgwa woo a šomišago dikapolelo, diema le dika, tlhamo ya mafoko, tirišo ya maswaodikga mafokong le ka mokgwa woo a kgonago go šomiša mehuta ya mabaka(lebaka la lebjale, lebaka la lefetile le lebaka la le tlogo ka gona. Le ka mokgwa woo a šomišago mehuta ya Motho (motho wa pele le wa boraro) le ka mokgwa woo a šomišago mantšu a matelele le a makopana ge a ngwala.

**Bjale ge iteke o bone ge ona le bokgoni bja go sekaseka dipuku tšeo o di kgethetšwego o thušwa ke ditlhalošo tšeo o di filwego ka mo godimo.**

Re allele tshekaseko yeo e kgodišago ka padi ya gago o lebeletše tšeo di latelago:

1. Morero.
2. Baanegwa.
3. Tikologo.
- 4 Thulano.
5. Thulaganyo.
- 6 Thulaganyo.

## Mošongwana 17

---

### **Dinthakgolo tshekatshekong ya TIRAGATŠO/PAPADI/TERAMA**

Tiragatšo ke mohuta wa sengwalwa woo baanegwa ba boledišanago. Mo poledišanong ya bona, ke moo re kwago dikgopolo tša bona tšeo ba di tšweletšago ka ditiro le dipolelo. Ke moo Molwantšhi le Molwantšha ba tšwelelago kudu.

Gona mo tiragatšong, go fela go eba le Molohlanyi goba Mohlohleletši wa bothata. Ka gona re ka re **dintlhakgolo tša Padi le Tiragatšo bontši di a swana**, ge e se fela tše gore Tiragatšo/Papadi e swanetše **go papalega sefaleng**. Ye ke ntlhakgolo ya mohuta wo wa sengwalwa. Mo sefaleng go raloka babapadi, mo sengwalwong sa mohuta wo ba bitšwa baraloki e sego baanegwa.

### **Papalego**

Babapadi e swanetše goba batho ba nama le madi, ba be bao ba phelago ka nnete gomme ba kgone go lla le go sega sefaleng, ba kgone go ja le go robala le go dira dilo ka moka tšeo di dirwago ke motho wa nama le madi.

Tiragatšo gay a swanela goba le dilo tšeo di ka se kgonegego go tla sefaleng. tša go swana le dithaba, dinoka, diphoofolo le tše dingwe. Dilo tše dingwe dika no ekišwa ka medumo ya tšona.

### **Ditšupasefala**

Mantšu ao a bolelwago pele baraloki ba thoma go papala goba go bolela. A re botša gore go ilo direga eng ge seširo se bulega.

### **Kgegeotiragatšo**

Ke ge babogedi ba papadi ba tseba tšeo di tlogo diragalela baanegwa mola bona bas a tsebe. Yona e diragala ge moamogedi/mmadi/mmogedi a tseba kudu ka ga maemo le ditlamorago tša ona go feta baanegwa bao ba amegago, e tsoša maikutlo a letšhogo, a lethabo gore baanegwa ba tšee karolo.



### **Kgegeophetogi**

Ge babadi/babogedi ba gopola gore puku/papadi e tlo fela ka tsela yeo e itšego gomme mongwadi a fetola ditaba di seke tša fela ka mokgwa woo go bego go lebeletšwe.

### **Tshwantšhokgopolo**

E kgatha tema ye bohlokwa ge go balwa papadi. Go bona sefala ka leihlo la moya le gore baanegwa ke batho ba mohuta mang.

**Bjale ge iteke o bone ge ona le bokgoni bja go sekaseka dipuku tšeo o di kgethetšwego o thušwa ke ditlhalošo tšeo o di filwego ka mo godimo.**

## **Mošongwana 18**

---

### **Dintlhakgolo tshekatshekong ya THETO**

Ge re bolela ka theto re bolela ka polelo yeo e tšwago boteng bja moreti, yona e theilwe godimo ga maikutlo ao a tseneletšego. polelo yeo e šomišwago e nonne ka dika, diema, dikapolelo, tlotlontšu yeo e šomišwago go bopela motheeletši seswantšhokgopolo ka tšona.

**Re na le mehuta yeo e fapanego ya direto.**

#### **1. Thetotumišo ya sekgale**

Yona e thoma ka mantšu a “kgomo e a tsha/kgomo e a tshwa  
“E gangwa ke mang”. “E gangwa ke nna.. . ”

Mo diretong tše tša thetogale moreti o a itheta goba o reta ba bangwe. O thoma ka go re alela setšo sa gabo, tswalano ya gagwe le batho ba bangwe, a ka bolela gape ka gore o tšwa kae, o belegwe ke bo mang le gore o godišitšwe bjang, o reeletše mang wa gabo, re ka no fetša ka gore a ka re alela History ya lešika la gagwe ka boripana. tšona di reta dilo tša kgale go swana le marumo, dikgoši, bagale ba dintwa, dpphoofolo, dithaba bjalo bjalo.

Moreti o a ka fela a ipapetša le bagale ba go tuma, dikgoši, dilo tše kgolo go swana le letšatši, goba diphoofolo tše maatlago swana le Tau tšeo di fiwago

hlomphe ke batho ka moka. ke ka baka leo go šomišwago dikapolelo ka bontšhi.

Thetogale gantšhi ke tše telele, e bile ga dina bahlami di be di tloga molomong go ya molomong o mongwe, le gona di sa ngwalwe. ka gore yalo di bitšwa tša setšhaba. ditematheto tša thetogale ya sebjalo ga dia arogantšhwa ka sebopego

## **2. Thetogale ya sebjalo**

Moreti mo o no thoma ka go reta goba go tumiša seo a se retago, ga gona molao wa go thoma. Di bopša ka methalotheto yeo e bopago dithematheto. Tše di na le bahlami ba tšona, le gona di nka lefetla la bodikela. thetogale ye e fapane ka gore e reta dilo tšeo di diregago dinakong tša lehono.

## **3. Sonete**

Lentšu le Sonete le tšwa go polelo ya Selatini, leo e lego “Sonare” go ra gore modumo. Yona ke theto ya methaladi ye 14.

### **3. 1 Sonete ya Sentareana**

Yona e arotšwe ka dikarolo tše pedi e lego methaladi ye seswai ya temetheto ya pele le ye seelago ya tematheto ya mafelelo.

### **3. 2 Sonete ya seeisimane/Shakespeare**

Yona e bopilwe ka ditematheto tše nne. Ditematheto tša mathomo tše tharo di bopša ka methalotheto ye mene mola ya mafelelo e le e mebedi.

## **4. Thetonyefolo**

Thetonyefolo ke sereto seo ka sona moreti a nyefolago, a gobošago le go kodutla motho ka go tšweletša bofokodi bja gagwe nyanyeng. Kodutlo ya gona e na le goba le lefetla le kgegeo le tsegišo. Gantši moreti o šomiša nyefolo e le ge a leka go bontšha mmadi gore a efoge mafokodi ao. Moreti a ka nyefola dilo tša go swana le bobodu, botswea, boikgogomošo, bojato, bj. bj.

## **5. Thetosello**

Ke sereto sa sello. Ka sereto se moreti o llela motho yo a bego a mo rata yo bjale a ilego bohunamatolo. Ka sona moreti o tšweletša maikutlo a a gagwe a pelobohloko mabapi le yoo a hloketšego. Motho yo o llelwago e ka ba wa

leloko, kgoši, morutiši goba motho yo bhlokwa setšhabeng. Gore moreti a ngwale ka ga mohu o swanetše goba a tseba tše ntšhi ka yena. ditumišo tše dintšhi tše o a di tšweletšago e swanetše go ba tše batho ba di tsebago ka ga motho yoo. Gantši moyho yo a retwago o hwetše agore go robala ga gagwe go ke tahlegelo go setšhaba, le meloko ya gabo. Moreti ka ge a ntšha manyami o na le go šomiša dikapolelo seretong sa gagwe mohlala sekapolelo sa phefolo se šomišwa kudu ke yona tsela e nnoši ya gore moreti a anege tiragalo ya masetlapelo ntle le go garola batho matswalo.

## **6. Koša**

Dikoša tša setšo le tšona ke tše dingwe tša bohwa bja theto ya rena. Dikoša bjalo ka direkto di be di hlangwa mabakeng a go swana le ge go šongwa, go kgopelwa pula, tša dintwa, kiba le dinaka, tša go homoša bana le tše dingwe. dikoša tša gona di na le mošito le morethetho wa go sepelelana le lebaka la gona. Mohlala. Ge e le tša go šoma di tla opelwa ka mokgwa wa go tsenya motho mafolofolo di hlahlelela bašomi ka maatla le mafolofolo a gore ba hwetše mošomo o le bohwefo le ge o le boima, mola tša go robatša ngwana di na le mošito wa go lekanela wa go potumiša.

## **Sebopego sa sereto**

### **1. Methalotheto**

Ke methalo o tee mo seretong o bopago methalotheto ya sereto. Mohlala ge rere tematheto re ra tema yeo e bopilwe ke methalotheto ye mentši.

### **2. Tematheto**

Yona e bopša ke methalotheto. E ka ba methalotheto ye bebedi, ye meraro, goba ye e seelago go ya ka mongwadi.

### **3. Kwano/tswano**

#### **31. Morumokwano**

Morumokwano o thuša go tšweletša mošito seretong. Go ka hwetšwa gore ditematheto di ba le medumo/ mantšu/dinoko tša go swana. Se se ka tlišwa ke go swana ga mantšu dinoko goba medumo mathomong, gare goba mafelelong a tematheto.

### 3. 1. 1 Morumokwanothomi

Ge mantšu/dinoko/medumo ya mathomo ya ditematheto tše pedi goba tše tharo di swana, re bitšwa morumokwano wa ka mathomong wo re o bitšago morumokwanothomi.

### 3. 1. 2 Morumokwanogare

Ge sereto se nale mantšu a go swana/medumo/dinoko tša go ipoeletša gare ga temanatheto re re ke morumokwanogare.

### 3. 1. 3 Morumokwanophetši/morumokwanofelo

Ge mantšu/dinoko/medumo ya mafelelo ya ditematheto tše pedi goba tše tharo di swana, re bitšwa morumokwano wa ka mafelelong wo re o bitšago morumokwanophetšo/morumokwanofelo

### 3. 2. Poeletšomedumo

Ka poeletšo go ka boeletšwa tumanoši goba go ka boeletšwa tumammogo. Ge gp boeeditšwe tomanoši mothalotheong re bolela ka **poeletšotunanoši**. Ge go boeeditše tumammogo re bolela ka **poeletšotumammogo**. Gape go ka boeletšwa kgopolo, se se tla bitšwa **poeletšo ya kgopolo, poeletšo ya lentšu, poeletšo ya mothalotheho**. Yona e tliša kgatelelo ya seo se bolelwago.

### 4. Dikapolelo/dika/diema

Wo ke mohuta wa dinontša polelo tšeo di šomišwago go tliša tshwantšhokgopolo ya seo moreti a ratago gore babadi ba se bone ka leihlo la moya.

#### Dikapolelo tšeo di tlwaelegilego

#### 4. 1Tshwantšhanyo

Ke sekapolelo seo se swantšhanyago goba seo se bapišago selo se le sela ka lebaka la go nyaka go swana ka mekgwa goba diboego. Sekapolelo re ka se tseba ka mantšwana ao a latelago, bjalo ka, swana le, o ka re. bj. bj. **mohl**.

O bogale bjalo ka tau

#### **4. 2 Tshantšhišo**

Sekapolelo sa mohuta wo le sona se a swantšha goba se a bapiša. Ye ke papišo yeo e notlilwelo. Sona se tsebja ka “ke” goba “e le”. mohl. Monna ke tau

#### **4. 3 Mothofatšo**

Ka sekapolelo se tšeo dilo tšeo di sa phelego di di bolelwa tše nkego di a phela/ goba di dirišwa ditiro tšeo di dirwago ke batho. mohl. Lefase le ile la tšhoga.

#### **4. 4 Pebofatšo/phefolo**

Ke ge motho a šomia mantšu a bobebe sebakeng sa a maroga go bontšha hlompho. mohl. Tate o beditšwe sebakeng sa o hwile.

#### **4. 5 Pheteletšo**

ka sekapolelo se, motho o oketša taba, o a fetiša e le ge o gatelela seo se bolelwago. Ke maaka ao a dumeletšwego. mohl. Ga a nwe o a tšhela

#### **4. 5 Kgegeo**

Ye ke sekai goba kaelano ke gore seo se bolelwago ga se se se diragalago ka nnete. ka molomo go ka tsela ye fela ka pelong ga go bjalo. mohl. O tloga o le bohlale ke ra gore ga wa hlalefa.

#### **4. 6 Kodutlo**

Se nyakile go swana le kgegeo, fela sona motho o sotla yo mongwe ka mantšu. Mohl. Ke monna ka ge a apere borokgo.

#### **4. 7 Makgethepolelo**

Mo motho o bolela eke o botšiša potšišo yeo e sa arabiwego ke motho, go no swana le ge moruti a rera ka kerekeng dipotšišo tšeo a di botšišago ga di arabje ke motho. mohl. bjalo sekolo se se swanetše go hlahlwa ke mang ge e se ngwana wa mobu wo gare ga bana ba mobu wo.

#### **4. 8 Phetolaina**

Se se direga ge go šomišwa lentšu le lengwe go emela le lengwe. mohl. Selepe se remile – Kgoši o ahlotše

#### **4. 9 Tlogelo**

Senoko goba lentšu le no tlogelwa gwa ngwalwa fela seripa sa lona. mohl. Rato laka go weno – Lerato laka go wena.

#### **4. 9 Kganetši**

Go tšweletšwa dilo tša go ganetšanago ka gare ga lefoko. mohl. ntlhomole mootlwa ga se mpuwe lenao.

#### **4. 10. Dika le Diema**

Ke mebolelwana ya tlhago yeo dihlhathollo tša tšona di sa hwetšagalego ga bonolo. Dika di theilwe godimo ga lediri. Mohl. Go ba le pelo. Mola diema tšona e le mafoko ao a akaretšago therešo ka ga bophelo. mohl. kgomo ka mogobe e wetšwa ke namane.

#### **5. Moko wa sereto**

#### **6. Tshwantshokgopolo**

Ge re bolela ka tshwantšhokgopolo re bolela ka seswantšho sa leihlokgopolo seo se bopegago ka monagang wa mmadi ge moreti a reta sereto sa gagwe. Seswantšho se o se bopa ka mokgwa woo a kgethago mantšu, dika, diema, dikapolelo ge a ngwala sereto sa gagwe.

#### **7. Molaetša wa sereto**

Malaetša ke seo moreti a ratago go se ruta mabadi. Re kare ke thuto go babadi.

#### **8. Maikutlo**

Re na le maikutlo a moreti le maikutlo a mmadi.

Maikutlo a moreti a tlišwa ke ka mogwa woo moreti a re alelago ditaba ka gona. Mohlala. Ge a bolela ka bohloko o bo tliša ka mokgwa woo mmadi a tla kgonago go bokwa le yana. maikutlo a mmadi a tlišwa ke a moredi, ge moreti a lla le yena o lla le yena.

# KGAOLO YA BORARO

---

## GO NGWALA LE GO HLAGIŠA

---

Mo kgaolong ye pukutlhahla e tlilo tlaleletša seo morutiši a bego a se ruta ka mabokgoni a go ngwala le go hlagiša

Mo mabokgoning a o tlilo ithuta go ngwala ditšweletšwa tša go fapana le go di hlagiša. Seo o swanetšego go itemogela sona ke gore go na le dielemente tše tharo tšeo o swanelwago go di latelwa ge go ngwalwa. Tšona ke **go diriša magato a go ngwala, go ithuta le go diriša tsebo ya sebopego le diponagalo tša mehuta ye e fapaneng ya dingwalwana, go ithuta le go diriša tsebo ya temanathamo ya lefoko le maswaodikga.**

### Magato a go ngwala

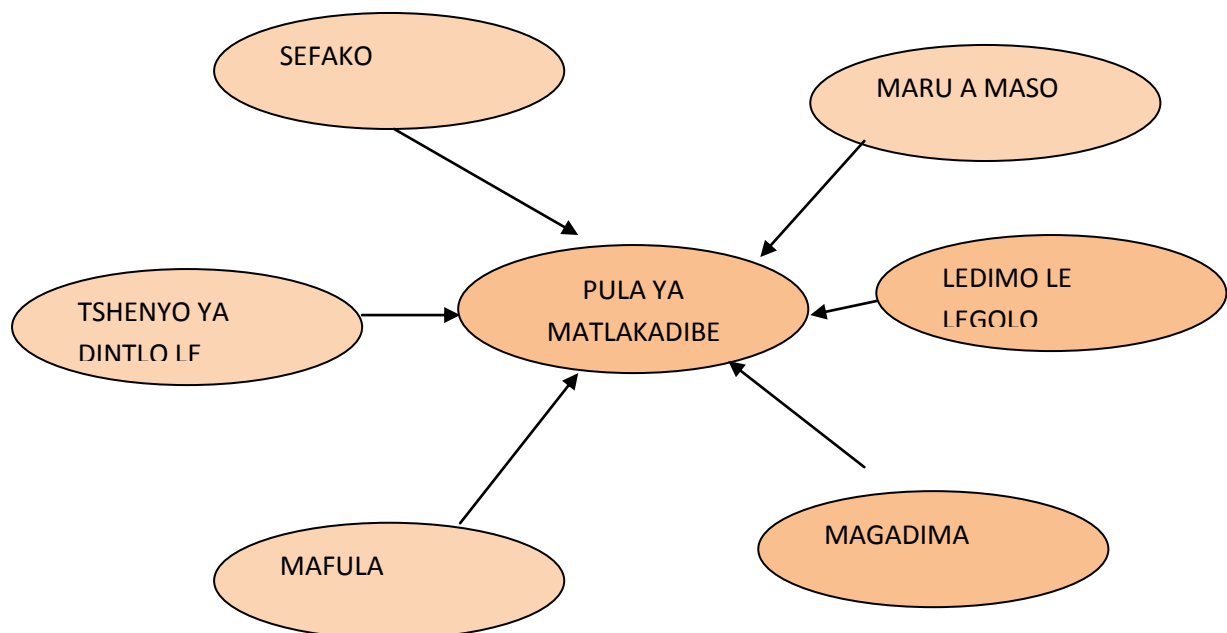
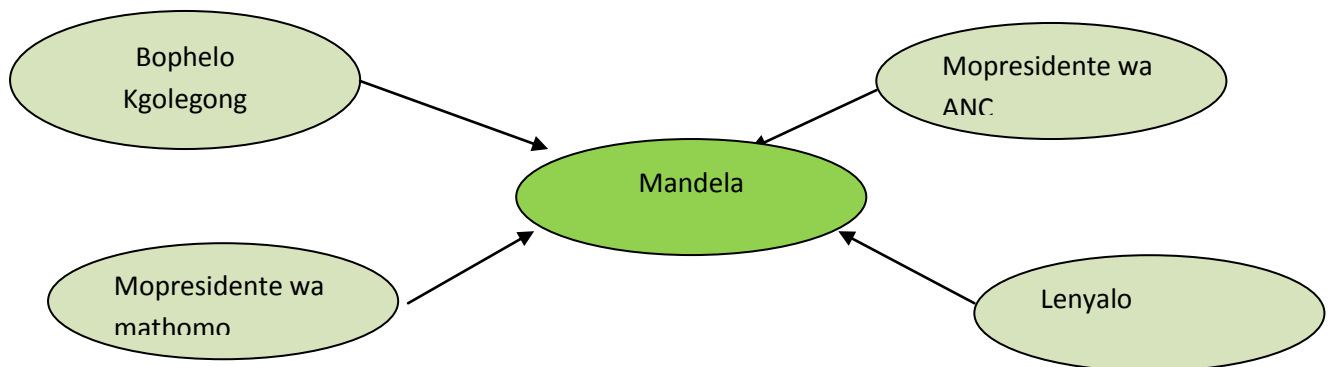
#### Pele ga go ngwala

- Nagana ka sebopego sa sengwalwa seo o yago go se ngwala
- Akanya ka diponagalo tša polelo le retšistara ya mohuta wa sengwalwa seo o ilego go se ngwala
- Ge o akantše tšea sephetho mabapi le maikemišetšo a go ngwala sengwalwa, baamogedi le diteng tša sengwalwa sa gago.
- Diritša lenaneo goba mmepe wa monagano.

#### **Naa mohola wa mmepe wa monagano ke ofe?**

O ka diriša mmepe wa monagano go beakanya tsebo le dikgopolo. Ka mo tlase o filwe mehlala ya mmepe wa monagano wo o laetšago ka boripana histort ya Mandela. O o ka tšwetša pele history ye ge e le gore go na le se sengwe seo o se tsebago sa go tlaleletša ka yo Mandela.

**Mohlala wa mmepe wa monagano:**





### **Pula ya matlakadibe**

- Magadima lefaseng ka bophara.
- Moo go hlokegago pula.
- E direga ge go na le pula.
- Thušo ya dithaba.
- Moya wa go fiša o gapeletšega go ya godimo.
- Legadima go tšwa go maru a pula.
- Legadima le a pešitšego lefaufau.

### **Lebeledišiša khraetheria yeo e tlogo dirišwa go ela sengwalwana seo sa gago.**

Go tlo lebeletlwa tšeo di latelago:

- Diteng
- Peakanyo
- Polelo
- Setaele
- Palobohlatse
- Tlhamego
  - Boitokišetšo bja go ngwala bo bonagale. Bo netefatšwe ke tšweletšo ya mmepe wa monagano/polane.
  - Hlogo ya taodišo e swanetše go ngwalwa ka ge se e le karolo ya tlhamego (go abja meputso ge go tšweleditšwe sehlogo)
  - Taodišo e ngwalwa ka ditemana (methaladi ye 4-6 yeo e swerego kgopolo ye tee).
  - Matseno a goge šedi ya mmadi, e be a maleba, a amane le sehlogo sa taodišo goba sengwalwa seo se kgethilwego.
  - Thumo e be ya maleba. Efa maikutlo a gogo mabapi le diteng. Kakaretšo e ka tšweletšwa goba dikeletšo le temošo ya maleba. Tšohle tše di amane le sehlogo le diteng tša sengwalwa sa gagwe.
  - Polelo e swanetše go huma. Šomiša Mareo a polelo ye e amogelwago. Polelo ya ka mehla e humišwe ke tšhomišo ya mebolelwana, dika, diema ledikapolelo go natifiša le go

humiša polelo. Letlotlontšu le lona e be la maleba. Le sepedišane le diteng ga mmogo le sehlogo sa sengwalwa.

### **Ka nako ya go ngwala**

- Thoma ka go ngwala sengwalwakakanywa sa mathomo
- Beakanya dikgopolo gabotse gore di bontšhe tlhaologanyo
- Bontšha setaele sa gago ka go Kgetha mantšu a malaba ge o ngwala
- Efa barutwana ba bangwe le morutiši wa gago sengwalwakakanywa sa gago gore ba se bale gomme ba gofe dikgopolo tša bona ka sona.

### **Ka morago ga go ngwala**

- Lekola sengwalwa sa gago gape morago ga gore ba bangwe ba gofe dikakanyo tša bona ka sona
- Kaonafatša kgetho ya mantšu, popego ya mafoko le ditemana
- Tiišetša go lokologana le kgokagano ye botse ya ditemana.
- Tloša tlhalošopedi tša mantšu a magolo le polelo ya go nyefola
- Šomiša thutapolelo le maswaodikga ka nepagalo
- Beakanya gape sengwalwakakanywa sa mafelelo.
- Hlagiša setšweletšwa sa maemo a godimo

# Mošongwana 19

---

## Sebopego le Diponagalo tša dingwalwa (Ditaodišo)

Ditaodišo- thlalošo, sebopego le dinyakwa.

### 1. Taodišokanegelo

#### Tlhalošo

O ile go laodiša kanegelo goba tiragalo ye e fetilego. O ka e ngwalwa go tšwa lehlakoreng le lengwe le le lengwe.

**Tšeo o swanetšego go di hlokomela ge o ngwalwa taodišo ya go anega:**

- Kanegelo ya gago e swanetše go kgodiša le ge e theilwe godimo ga nonwane.
- Ngwala taodišo ye ka lebaka le le fetilego.
- Ditemana tša gago tša matseno di swanetše go Tanya šedi ya mmadi.
- Kanegelo e swanetše go ba le ntlha ye e e laetšago.
- Thumo ya gago e be ya moswananoši ya go kgahliša.
- Swarelela Kgahlego ya mmadi go fihla mafelelong.
- Taodišo ya go anega le yona e na le mokgwa wa go hlaloša.

### 2. Taodišotlhalošo

#### Tlhalošo

Ka taodišotlhalošo, o ile go hlaloša selo se sengwe gore mmadi a kgone go itemogela sona. Motho goba selo se sengwe a ka hlalošwa.

**Tšeo o swanetšego go di hlokomela ge o ngwalwa taodišo ya go tlhaloša:**

- O swanetše o hlagiša seswantšho ka mantšu ao o yago go a šomiša gore mmadi a be le seswantšhokgopolo sa seo se thlalošwago.

- Kgetha mantšu le dikgopolo ka tlhokomelo gore o fihlelele seo se nyakegago.
- Dikakanyo malebana le go bona, go kwa, go kgwatha, modumo le tatso di ka šomišwa go dira gore tlhalošo e kwešišege.
- Diriša dikgopolo ka tsela ya maleba.
- O swanetše go ba le boitemogelo bja hlogo yeo o ngwalago ka yona.

### 3. Taodišongangišano

#### Tlhalošo

Ka taodišongangišano o ya go tšea letlhakore ka kgopolo yeo e itšego goba ntlhakemo gomme o fe dintlha tša go fahlela goba go thekga maemo a gago. Kgopolo ya gago e swanetše go kwešišega taodišong ka moka. Ka taodišo ye o tlo leka go kgodiša goba go fekeetša mmadi gore a kwane le kgopolo ya gago.

#### **Tšeo o swanetšego go di hlokomela ge o ngwalwa taodišongangišano:**

- Thoma ka go laetša kgopolo ya gago ka tsela ya maatlakgogedi.
- Efa dintlha tša go fahlela kgopolo ya gago le go thekga seo o bolelago ka sona.
- Tšweletša dikgopolo tše maatla ka ge taodišo ye e ama maikutlo a gago.
- Tsepelela dintlha tša go ganetša pego.
- Šomiša ditlabelo tša makgethe le tsebo ya go kgodiša.
- Hlohla maikutlo a mmadi ka go šomiša polelo ye maatla.
- Hlokomela gore polelo ya gago e se be ye mpe.
- Thumo ya ya gago e be ye maatla, ya go kwala le go kgodiša.

### 4. Taodišokakanywa (kgadimo)

#### Tlhalošo

Ka taodišo ye o ile go akanya kgopolo gomme wa tšweletša maikutlo a gago go ya ka fao o gopolago ka gona.

**Tšeo o swanetšego go di hlokomela ge o ngwalwa taodišokakanywa/kgadimo:**

- Maikutlo le khuduego tša gago di kgatha tema ye bohlokwa taodišong ye.
- Maikutlo a gago a swanetše go kwagala ge mmadi a bala taodišo ya gago.
- Karolo ye kgolo ya taodišo e ka ba tlhalošo.
- Dikgopolo tšeo o di hlagišago di swanetše go tšweletša bonnete bja gago le bowena bja gago.

**5. Taodišo ya go tšweletša dikgopolo**

**Tlhalošo**

Ka mohuta wo wa taodišo o ile go tšweletša dikgopolo le tshedimošo ka tsela ye e kwešišegago. Ge o ngwala, o fa dintlha ka go hlatholla dikgopolo goba go di rulaganya.

**Tšeo o swanetšego go di hlokomela ge o ngwalwa taodišo ya go tšweletša dikgopolo:**

- Kwešišo ya makgonthe yah logo e a nyakega.
- O swanetše go dira dinyakišišo yeo e tseneletšego ya seo o tlogo se ngwala pele o ngwala taodišo ye.
- O swanetše o refe tlhalošo ya mareo ao a sa tlwaelegago.
- Dikgopolo tša gago di swanetše go beakanywa ka tatelano le kwešišego.

**6. Taodišokahlaahlo**

**Tlhalošo**

Taodišo ye ga e na maikutlo a gago. Yona e leka go tšweletša mahlakore a mabedi a poledišano ka go lekana. O ile go hlokomela dintlha tša go fapana tša hlogo ye gomme o hlagiše dikgopolo tša go fapana ntle le go tšea lehlakore. O tla ruma ka mekgwa ya go fapana fela dintlha tša go thekga goba go ganetša di swanetše go lekalekana le go kwagala.

### **Tšeo o swanetšego go di hlokomela ge o ngwalwa taodišokahlaahlo:**

- O swanetše go kwešiša le go lebeledišiša mahlakore a mabedi a taodišo ntle le go tšea lehlakore.
- Taodišo e swanetše ke go kwagala le go ikema ka dintlha. Seo se ra gore e se huetšwe ke maikutlo a gago.
- Dikahlaahlo e be tša moya wo o fodilego, tša go naganwa gabotse le go thekgawa ka tshwanelo.
- Segalo e be sa go hloka khuduego eupša e be seo se kgodišago sa go hloka lenyatšo.
- O a fa maikutlo a gago mafelelong a taodišo eupša seo e se be thumo ya taodišo.

## **Mošongwana 20**

---

### **Sebopego le Diponagalo tša dingwalwa (Ditšweletšwa tša tirišano)**

#### **1. Potšišotherišano**

- Go be le mmotšiši le mmotšišwa.
- Dipotšišo di ka lebana le motho yo mogolo setšhabeng, motho wa mehleng goba e ka ba tša sethaka.
- Dipotšišo di nepiše se sengwe, mehlala, ge mmotšišwa a nyaka mošomo, go botšišwa ka ga mošomo wa gago, go botšišwa ka ga bophelo bja gago ge o le motho wa go tuma, bj. bj.
- Sebopego se be ka tsela ya potšišo le karabo.
- Go be le sererwa.
- Dipotšišo le dikarabo di be ka mokgwa wa polelothwi.
- Leina la seboledi le ka letsogong la ngele gomme la latelwa ke leswao la kholomo.
- Polelothwi e ngwalwa ntle le tirišo ya leswao la ditsebjana.
- Mmotšišwa o diriša poleloseboledi(motho wa pele)
- Matsenong, mmotši o tsebiša mmotšišwa le go fa tshedimošo mabapi le boithekgo bja gagwe go lebeletšwe dinyakwa/diteng tša potšišo.
- Dipotšišo le dikarabo di be mabapi le diteng tša potšišo.

- Mmatšiši a fe dikarabo tša maleba, gomme a be le boitshepo.
- Tšweletšo ya dipotšišo e se dikadike gore mmotšišiwa a se hlahlathe.
- Dikarabo e ka no nyalelana yeo e sa tšogo fiwa.
- Karabo di thekgwa/šitlelwa ka dintlha/dikgopolo/mabaka.
- Polelo e be ya semmušo.
- Jakone e be ya maleba.

Mohlala wa potšišotherišano ya Irene Masia yo a thomilego kgwebo ya go rekiša borotheo go la Tzaneen Profentsheng ya Limpopo.

**Mmotšiši: ke eng se o bego o se dira pele o ka thoma kgwebo ya gago?**

Masia: ka go hloka mahlatse ke bile yo mongwe wa baswa ba Afrika borwa bao ba sa ka go ba ba le mahlatse a go humana mošomo ka morago ga ge ba feditše dithuto tša ka Unibesithing.

**Mmotšiši: ke eng seo se go dirilego gore o gopole go thoma kgwego yeo e lego ya gago?**

Masia: Samathomo ke yona hlokego ya mošomo, Se sengwe ke lerato la go apeya le go se nyake go ba le Molaodi.

**Mmotšiši: ke dilo dife tše o bego o di boifa? Naa o ile wa di fenya bjang?**

Masia: Ke be ke tšhošwa ke phenkgišano yeo e bego e le gona mmarakeng wa borotheo. ke be ke swanelwa ke go phenkgišana le mapaka a magoloa o a bego a šetše a ikeme ka boona ebile a itiretše maina setšhabeng. Seo se dirilego gore ke fenye letšhogo le k eke tsebo ya gore ke maamong a moswananoši a go kgona go paka le go iša borotheo bja go fiša go bareki ba ka mola mapaka a magolo ana a paka lehono gomme a išetše bareki ba ona letšatši le le latelago.

**Mmotšiši: Naa ke sa go dira gore o kgethe go thoma kgwebo ya go paka?**

Masia: ke boitemogelo bjaka le tsebo yeo ken ago le yona ya dijo ke sona se sogolo seo se dirilego gore ke cthome kgwebo ye.

**Mmutšiši: Naa kgato ya gago ya mathomo e bile efe?**

Masia: ke thomile ka go dira dinyakišišo ka ga kgonagalo ya kgwebo ya mohuta wo gomme ka lemoga gore ye ke yona kgwebo ya makgonthe ya mmaraka wo. Mapaka ka moka ao a bego a le gona tikologong ye, a be a hwetšwa fela toropong gomme a iša fela marotho a ona mabenkeleng a bojelo ao a lego ka lekheišeneng.

Mmitšiši: **A naa go bile le dinako tše o bego o ikwa o nyaka go ineela?**

Masia: go bile le ditlhaselo tše mmalwa le go yhubelwa ke bahlakodi ba go itlhama kgwebong ya ka. ka morago ga boitemogelo bjo bongwe le bjo bongwe bja bohlokodi bjo bja go tšhoša, ke ile ka ikwa ke tloga ke nyaka go ineela. se se dirago gore ke tšwele pele ke go tseba gore kgwebo ye nngwe le ye nngwe e na le mathata.

Mmutšiši: **Naa kgwebo ya gago e akaretša eng le gona o e sepediša kae?**

Masia: ke sepetša mapaka a mabedi lekheišeneng la nkowankowa ka ka ntlenyana ga Tzaneen. Lepaka le lengwe le akaretša bobolokelo bja dino tše boleta le lebenkele la dikgerekgere, mola le lengwe le akaretša le lebenkele la bojelo. Re paka le gona go rekiša marotho lifelong le gomme ra bar a išetša dimaušu tšohle le dikgwebjana tše nnyane ka lekheišeneng le metseng ye e lego tikologong yeo.

Mmutšiši: **Naa o hweditše kae tšhelete ya go thoma kgwebo ye ya gago?**

Masia: ke ile morago ga go iša polane le kgopelo ya kgwebo, pankya ya nkadima tšhelete. Ke ile ka šomiša gape le tšhelete ye ke bego ke ikgobokeleditše yona go thoma kgwebo ye.

Mmutšiši: **go fihla ga bjale maemo ao a phagamego a kgwebo ya gago e bile afe?**

Masia: go boutelwa goba rakgwebo wa ngwaga go la Tzaneen.

Mmutšiši: **Naa o nyaka gore kgwebo ya gago e be maamong afe mengwaga ye mehlano yeo e tlogo?**

Masia: ke nyaka go ipona ke sepetša kgwebo ya mapaka makheišeneng a go fapafapana, ke thwala bašomedi ba bantši go thuša go fokotša hlokego ya mešomo ka afrika borwa.



Mmutšiši: Ke leboga naka ya gago Masia.

Masia: Ke leboga go fiwa sebaka le nna.

## Mošongwana 21

---

### Lenaneothero le metsotso

#### A. Lenaneothero

- Go be le letšatšikgwe, nako le lefelo.
- Pulo le kamogelo.
- Pukuina.
- Kamogelo ya lenaneothero.
- Palo ya metsotso, kamogelo ya metsotso le ditšwametsotsong.
- Tabakgolo ya letšatši.
- Le tše dingwe
- Ditsebišo.
- Tswalelo.

#### B. Lenaneothero le Metsotso

- Metsotso e swanetše go nyalelana le lenaneothero.
- Go be le taetšo ya letšatšikgwe, nako le lefelo.
- Mokgwa wo kopano e butšwego ka gona le gore ke mangy o a amogetšego maloko.
- Taetšo ya maloko ao a tlilego le ditshwarelo.
- Lenaneothero le a amogelwa goba aowa, ge le sa amogelwe go bontšhwa fao diphetogo di swanetšego go ba gona.
- Metsotso ya kopano ya go feta e balwa ke mang, maloko a amogela metsotso bjalo ka ya nnete goba aowa, ge e sa amogelwe, kgakgano e go kawe, go dirwa eng.
- Taetšo ya ditšwametsotsong.
- Tšweletšo ya tabakgolo ya letšatši le kahlaahlo ka bohlalo.
- Ditlaleletšo le ditsebišo.
- Tswalelo.

## **Mohlala wa Lenaneothero le metsotso**

### **1. Pulo le kamogelo**

Mna Kala o butše kopano ka thapelo gomme a ba a amogela batho ka moka bao ba tlilego kopanong.

### **2. Bao ba tlilego kopanong**

Moh Sathekge( Modulasetulo), mong Kabo(Mongwaledi), mna Ledwaba (Moswaramatlotlo), mna Pitša (leloko)

### **3. Bao ba sa kgonago go tla kopanong**

Moh. Lebelo o rometše lebaka la gore a ka se kgone go fihla kopanong.

### **4. Go balwa metsotso ya go feta**

Mongwaledi o bala metsotso ya go feta

### **5. Ditšwa metsotsong yeo e badilwego**

Ga gona mathata gomme metsotso e a amogelwa.

### **6. Taba tša letšatši tšeo di tlilego go ahlaahlwa.**

6. 1 Unifomo ye ntswa ya sekolo sa Sebakaborena.

Go dumelelwana gore e fetolwe go tlišwe ye ntswa ngwaga wo a tlogo.

6. 2 Dijo tšeo di fiwago bana sekolong.

Baithuti bat la thoma go fiwa dijo sekolong ka ge se se tla fokoša polo ya bana bao ba tšhabago sekolo.

### **7. Tše dingwe**

Go tla ba le moletlo wa go laelana le morutiši Bopape ka di 28 oktoboro 2012.

### **8. Letšatši la kopano yeo e tlogo**

Kopano ye e tlogo e tla ba ka di 11 Julae 2012

### **9. Tswalelo**

Mna Ledwaba o tswaletše ka thapelo.

**Bjale ge iteke o bone ge ona le bokgoni bja go ngwala lenaneothero le metsotso ya kopano ya lena baswa ba motse wa geno. Latela dinyakwa tšeo o di filwego ka godimo tša go ngwala le go tlhagiša.**

## Mošongwana 22

---

### Poledišano ya go ngwalwa

- Poledišano yeo e kgone go bapalega.
- Mmadi a kgone go hwetša sererwa ge a dutše a e bala.
- Bakgathatema ba swerelele sererwa.
- Ba laetše tsebo ye e tseneletšego ya polelo, go swana le: polelo ya go hlalefetša, dikamano tša maatla, mekgwa ya lephelo, phedišano le setšo mabapi le ditokelo tša botho.
- Ba ka šomiša mabokgoni a go rerišana gore go fihlelelwe tumelelano.
- Go be le matseno le mafelelo a go goga šedi ya mmadi.
- Poledišano e ngwalwa ka polelothwi.
- Leina la seboledi le ngwalwe ka letsogong la ngele, la latelwa ke leswao la kholomo
- Tirišo ya mantšu a ka mašakaneng e dumeletšwe.

### Mohlala wa poledišano ya go ngwalwa:

(Lehutšo le Palesa ke makgarebe ao a tsenago yunibesithi, ba ka ba bana le mengwaga ye masome a mabedi. Ke mantšiboa. Ba tšwa thapelong ya mantšiboa morago ga lehu la modupi yoo a hlokošetšego. Modupi, morwa wa Lehlabile, e be e le morutiši).

**Lehutšo:** (O bolelela fase) Mokgotse, mahu a matšatši a tšhoša kudu

mo motho a sa hlathego gore bophelo bo ya kae.

**Palesa:** (Ka go makala) O reng o bolela ka mokgwa wo? E tla le

tšona mogwera, gore o bolele ka mokgwa wo? E tla le

tšona mogwera, gore ke go kwešiše gabotse.

**Lehutšo:** Kganthe ga se wa kwa ge Lehumo a re “Mahlako” eupša  
ge o mo gaša mahlo, sefahlego sa gagwe se edile, se tletše ditaba?

**Palesa:** Aowa, ke gona o mpulago mahlo. Ke be ke sa tsebe selo.

**Lehutšo:** Kganthe ga se wa kwa selo mola lehu la Modupi le hlagago?  
gape go kwala gore o ka re Lehumo o na le seabe ditabeng tša  
lehu la Modupi. Gape madibekwane yob a rego ke Lehlabile,  
ke mothwana wa Lehumo.

**Palesa:** (Ka go makala) O ra gore ke bona ba llogo tau ye ya Modimo?

**Lehutšo:** (A hwenahwena) Se bolelele godimo ka gobane mokgotha wo  
re lego go wona, o na le ditsebe tše bogale le mahlo. Lehumo  
ke kgenkgerepe. Go kwala gore o be a ikgwerantše le Modupi  
mola ka thoko ye nngwe a mo ja direthe.

**Palesa:** Basadi ba bangwe ke dinoga. Ruri Lehlabile ke thola. Bjale  
ge a itlhamotše pelo a fela a rothiša megokgo ka leihlo le tee,  
o no re tšhela phori mahlong!

**Lehutšo:** Aretse, moradia wa mafelelo ke yena yola Lehumo. O ka re  
bamolao ba šetše ba topile Lehlabile nta thekeng gomme  
le diintšorentshe tše di llogo ngwana yow a batho, a ka se di bone.

**Palesa:** Bjalo diinšorentshe di tsena bjang?

**Lehutšo:** Go kwagala gore Modupi o be a tšere tše mmalwa, ka gona bjale  
ke setopo sa go tura kudu.

**Palesa:** (Ka go befelwa) Lehumo bjale o reng a na le sebetse sa go em  
a mo pele ga setšhaba etšwe matsogo a gagwe a sa hlweka?

**Lehutšo:** Go kwala gore Modupi o hweditšwe a tomotše mahlo, a laetša eke o kgamilwe gomme ba maaka ba re e be e le motho wa pelo.

**Palesa:** Motho a ka no re o a patlama, a palelwa ke go tsoga?Taba e gona.  
Re tla di kwa gobane ba re letlalo la motho ga le bapolelwe fase, ebile sekhukhuni se bonwa ke sebatladi.

**Lehutšo:** Mokgotse, gape go a šegofala le dipudi di re emetše

**Palesa:** Ga go tshwenye. Go ema g arena mo go tloga go ntšwetše mohola kudu. Re tla bonana gape gosasa morago ga thapelo gomme ra di tšwetša pele. Bula ditsebe gomme nna ke tla tomola mahlo.

**Lehutšo:** Go lokile mokgotse le ge taba tša mohuta wo di tla re tsenya maseme a lenyalo.

**Palesa:** Aowa, o re se nagane gore banna ka moka ba swana le Lehumo le go re basadi ka moka ba swana le Lehlabile.

**Lehutšo:** Go lokile. Ke kwele mokgotse. (Ba a kgaogana. Yo mongwe le yo mongwe o leba mo a ilego go iša marapo go beng).

**Bjale ge iteke o bone ge ona le bokgoni bja go ngwala poledišano ya go ngwalwa ya gare ga gago le mogwera wa gago.**

Mpule le Mokgadi ba dutše meriting gomme ba boledišana ka maitshwaro a bafsa. **Ngwala poledišano yeo.**

# Mošongwana 23

---

## Polelo

- Polelo ke ya semmušo.
- E tšweletšwa ka motho wa pele.
- Matseno a maleba, a makopana.
- Go be le nepišo go ya ka morero.
- Taetšo ya nyalelano ya dikgopolo.
- Tšweletšo ya ditaba e be kgato ka kgato.
- Go dirišwa polelo ye e hlwekilego.
- Seboledi se ele hloko baamogedi ba tshedimošo.
- Tirišo ya retšistara le yona e elwe hloko.
- Polelo e be le maatlakgogedi.
- Polelo e se be ye telele.
- Mafetšo a makopana.

### Mohlala wa polelo ya go ngwalwa:

Morena moswara marapo, hlogo ya sekolo, batswadi ba go tšwa kgorong ya thuto ya Selete, baruti le bana ba sekolo, ntumeleleng ke lebogetse sebaka seo ke se filwego pele ke re go lena madume.

Ke kwa ke le makoko bjalo ka morutwana wa mphato wa lesometee go fiwa sebaka sa go tlo laelana le barutwana ka rena ba mphato wa marematlou. Ngwaga wok e wa mafelelo go lena sekolong se se phagamego, fela ga se mafelelo a go ithuta. A ke mathomomayo a dithuto ntša ka godimo. Re lebogile go ba le lena mengwaga ye ka moka, re ipsinne ka hlompho yeo le bego le refa yona bjalo ka bagolo b arena. le bile mohlala o mobotse kudu go rena sepedi serehlakwana ya morago e gata mo ya pele e gatilego gona. Re tla šala re le barutwana ba go tlhompha barutiši ka lebaka la lena. Re kgopela gore pele le yago le itsware ga botse le gopole gore bat la nyaka go tseba gore le tšwa kae? Ge ba bona maitshwaro a lena. Ntle le go senya sebaka ke rata gore ke re go lena tsela tšweu!

**Bjale ge iteke o bone ge ona le bokgoni bja go ngwala Polelo. Latela dinyakwa tšeo o di filwego ka godimo tša go ngwale le le go tlhagiša.**

# Mošongwana 24

---

## MEMORANTAMO

- Leina la mokgahlo, khamphani, bjbj.
- Memorantamo o tšwa kae?
- O ya kae?
- Letšatšikgwedi.
- Nomoro ya faele.
- Hlogo
- Molaetša.
- Tlhohleletšo
- Tšhišinyo/Tharollo
- Mesaeno

## Mohlala wa memorantamo

Leina la khamphani: Reagishane Batubatse *cleaning service*

O tšwa go: Bašomi

O ya go: Balaodi

Letšatšikgwedi: 15 Mei 2012

Nomoro ya faele 000573/2012

Hlogo: go fegwa mošomong ga Mna Sebati

Tlhohleletšo:

kopanong yeo re bilego le yona ngwagola go ile gwa kwanwa gore bašomi bao ba na go le bothata bja gonwa bjalwa ka Lamorena gomme ba palelwe ke go tla mošomong ka mešupologo ba swanetšwe go nyakelwa thušo ya ba menagano ke khamphami. Ka gore yalo re nyaka gore yo Mna. Sepati a bošetšwe mošomong ka gore ga se gwa latelwa magato a maleba.

Tšhišinyo/Tharollo

Re be re akanya gore khamphani e fe bašomi thekgo yeo ba e hlokago gonna le gore ba tšee sephetho sa go ba raka.

Mosaeno S. S Kolobe

Mosaeno L Letladi

Modulasetulo

Mongwaledi

**Bjale ge iteke o bone ge ona le bokgoni bja go ngwala Memorantamo.**

Lebeledišiša seswantšho se gomme o ngwale memorantamo ka sona.





# Mošongwana 25

---

## Lengwalo la segwera

- Tšupabodulo e tee, ya mongwadi.
- Tumedišo ya segwera.
- Polelo ya bonolo.
- Tatelano ya dintlha e kwagale.
- Go be le matseno, mmele le mafelelo.
- Retšistara ya segwera go lebeletšwe baamogedi ba tshedimošo.
- Ga go na hlogotaba.
- Mafelelo ke a segwera a latelwa ke leina/sereto la mongwadi.

## Lengwalo la Semmušo

- Tšhupabodulo tše pedi ya mongwadi le ya moamogedi.
- Tšhupabodulo ya mongwadi e laetše tšatšikgwedi.
- Tšhupabodulo ya moamogedi e ngwalwa ka fase ka letsogong la ngele
- Tumedišo ya semmušo.
- Polelo ya thwii gare baamogedi ba kwešiše
- Morero mabapi le diteng o bonagale.
- Retšistara ya polelo ya semmušo go lebeletšwe baamogedi ba tshedimošo.

## Mahube

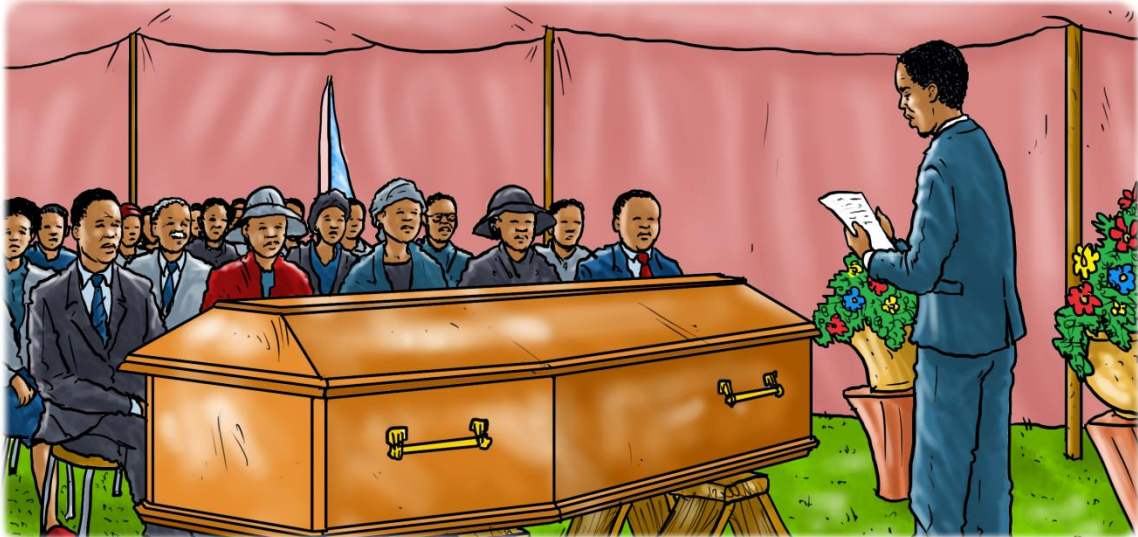
## Mohlala wa semmušo

|                          |                            |
|--------------------------|----------------------------|
|                          | 36452 Sebalamakgolo Street |
|                          | Tubatse                    |
|                          | 0783                       |
|                          | 18 Setemere 2013           |
| Molaodi                  |                            |
| Lefapa la tša mahlale    |                            |
| P o box 237              |                            |
| Johanesburg              |                            |
| 0177                     |                            |
| Mohlomphegi              |                            |
| <u>Kgopelo ya mošomo</u> |                            |
| -----                    |                            |
| -----                    |                            |
| -----                    |                            |
| -----                    |                            |
| -----                    |                            |
| -----                    |                            |
| -----                    |                            |
| -----                    |                            |
| -----                    |                            |
| Wa lena                  |                            |
| Selaelo Maleka           |                            |

Bjale ge iteke o bone ge ona le bokgoni bja go ngwala lengwalo. Latela dinyakwa tšeo o di filwego ka godimo tša go ngwale lengalo la semmušo. Ngwalele Hlogo ya sekolo seo o tsenego mephato ya fase go sona o ba leboge ge mamohla o le mphatong wa Marematlou.

## Mošongwana 26

### Tša bophelo bja mohu



- Leina le sefane tša mohu.
- Letšatši la matswalo.
- Letšatši leo a hlokošetšego ka lona.
- Maina a meloko ya kgauswi yeo mohu a e tlogetšego.
- Seo se hlotšego lehu.
- Tša dithuto.
- Tša mošomo.
- Seo se hlotšego lehu la gagwe.
- Otlogela bomang.
- Gore o belegwe neng, kae, legore o hlokagetše neng.
- Lefelo le letšatši la poloko.

### Mohlala wa bophelo bja mohu

Mohu Washington Mpanyemangena e be e le morwa wa Matome William le Mmatsela Martha Monyemangena. O belegwe ka la 8 Agostose 1964, motseng wa Attridgeville.

O thomile dithuto tša fase sekolong sa Isaac More gomme a phetha tša godingwana sekolong sa Walton Jameson. Dithuto tše di phagamego o di phethile sekolong sa Phelindaba mo a hweditšego lengwalo la Marematlou ka ngwaga wa 1985.

O šomile P. M. P ka 1986 gomme ka 1987 a thapša ke ba SANDF ka Base Maintenance go fihla ge Modimo a mo gopola. Mohu o be a ithata, a rata gore le dilo di sepele ka mokgwa wa tshwanelo.

Mohu o be a nyetše Dineo Edith gomme ba šegofaditšwe ka bana ba babedi, morwedi le morwa. Mohu o hlokofetše ka moragoga bolwetši bjo bokopana ka 14 AGOSTOSE 2013

ROBALA KA KHUTŠO NKWE

Bjale ge iteke o bone ge ona le bokgoni bja go ngwala tša bophelo bja mohu. Go na le morutwana wa sekolo sa geno yo a thutšwego ke sefatanaga bjalo wena o kgopetšwe go ngwala tša bophelo bja morutwana yoo re allele bjona.

# KGAOLO YA BONE

---

## Dikarabo tseo di letetšwego - Mošongwana 12

### TEKATLHALOGANYO 1

- 1.1 Go sehlefala melomo.
- 1.2 O hlolela motho yoo mošongwana gore a kgone go ja.
- 1.3 Šokiša
- 1.4 B/ Go tšea thoto y among wag ago ntle le tumelelo.
- 1.5 (a) Motho wa go nyaka mošomo o a ithapeletša mola yo a sa tšwago go hwetša mošomo a bapala ka wona ka go se o hlomphe.  
(b) Mošomedi wa go loka o dira mošomo wa gagwe ka botshepegi mola mongmošomo a bapala ka tena.
1. 6 E ka ba lenyatšo/ mathata le go hloka maitshwaro.
1. 7 O šupa gore ba bohlokwa.
1. 8 E bontšha dilo tše pedi, e lego bengmošomo le segafana tše di fapanago fela di kwana ka tirišo. Mongmošomo le segafana ke motho o tee.
1. 9 Motho yo mongwe le yo mongwe o na le tokelo ya go hlompha le go hlompšha ka ge a na le seriti sa botho.
1. 10 Mohlala: ke tshwanelo-ge mongmošomo a latetše melawana ka moka yeo e laolago bašomi.
1. 11 mohlala: go ipelaetša go mekgatlo ya bašomi/ Go iša molato go kgoro ya tša mešomo/Go be le dipoledišano gare ga mošomedi le mongmošomo.

## TEKATLHALOGANYO 2

3.1 B/Ditrekere

3.2 Kgabaganya

3.3 Go hlola dikotsi mebileng.

3.4 Gore ba se otlele ba nwele/basepelakadinao baa pare tša go taga/ go be le lerato le tlhomphano ge go sepelwa ditseleng.

3.5 Go eletšwa badiriši ba ditsela gore ba latele melao ya tsela.

3.6 Merwalo ya go feta tekanyo/ go hloka mangwalo a maleba a bootledi/lenyatšo.

3.7 Tshwantšhanyo: mošomo wa sona ke go bapetša dirhuthuthu le dipeolwane.

3.8 Ke dipšhešamare tša madirwakaboomo-ditiragalo tša go nyamiša tšeo motho a di hlotšego ka maikemišetšo.

A tswalelwa ka lediga la mongangapane-malapa a fedišitšwe.

3.9 Mohlala: go ba tšeela mangwalo a bootledi/go ba tswalelela ntlwanaswiswi semetseng/thutotsošološo ya baotledi.

## TEKATLHALOGANYO ya lebelediša seswantšho 3

3. 1 Dikoloto le Motšhelo.

3. 2 Motho yo a nago le dikoloto o phela boima ka ge a sa kgone go šomiša mašeleng ao a golago ka fao a nyakago ka gona, o swanetše go lefa batho bao a ba kolotago pele, gore a iketla ka gere ge a sa lefe batho bao a ba kolotago ba tla dula ba mo letšeša gomme a tloka khutšo.

Motho yo a senago dikoloto o phela ga botse, ge a godile o šomiša tšhelete ka moo a ratago ka gona. Ga a amogele megala ya go seka batho ka fao o phela ka kgotso

3. 3 Mmušo/ dipanka

3. 4 Ba šitwa ke dikoloto le metšhelo yeo e ganago go fela yeo ba e kolotago.

3. 5 Ba kgotsofalele seo ban ago le sona/ba tlogele go ipapetša le batho ba bangwe/ ba phele bophelo bja tšhelete yeo ba e golago.

#### **TEKATLHALOGANYO ya lebelediša seswantšho 4**

- 1.1 Tšhilafalo ya meets le ya moya.
- 1.2 (a) Go rema mehlare.  
(b) Go hlapologa ka meetseng.  
(c) Go lahlela ditšhila ka meetseng.
- 1.3 Mohlala: diphedi tša ka meetseng di ka hwa. Batho baka fetelwa ke malwetši a go hlolewa ke tšhilafatšo go swana le Kholera le Motseni (*Bilharzia*).
- 1.4 Mohlala: ba a nyamiša ka gore gab a itlhomphe ebile gab a hlomphe maphelo a batho ba bangwe.
- 1.5 Batho ka moka re swanetše go hlokomela mafelo ao re dulago go ana, re kgonthišiše gore le bana ba rena ba tla hwetša tikologo e sa lokile.
- 1.6 Dilo tša motheo tšeo di re holago ba se di hwetše, go swana le moya le meets a go hlweka.
- 1.7 Mohlala: dinagamagaeng tšhilafatšo e fase ka ge palo ya batho e le fase le mašomo ya gona e sa ame tikologo kudu. Metsesetoropong tšhilafatšo e godimo ka lebaka la palo ya godimo ya batho le mešomo ya go ama tikologo go swana le meši yeo e tupago difemeng.

#### **TEKATLHALOGANYO go tla ka mokgwa wa poledišano 5**

- 5.1 Go hlwekiša/ Go lokiša / Go aga difatanaga.
- 5.2 Mohlala: ka moka ba bolela ge e le bona ba godišago khamphani ya bona ebile ba rata ge e ka tšwela pele/ ka moka ba tseba seo ba se dirago.
- 5.3 Ke ntlha ka gobane gen ka be e se bohlokwa go be go ka se hlokege batho ba go e dira
- 5.4 Mohlala: mešomo ye mengwe ya bohlokwa e ka hloka beng/ bophelo bo ka se phelege/ dijo di ka hlokega.
- 5.5 Bahlwekiši ba dira gore khamphani e hlweke ka fao bareki ge ba tlile ba kgahlwe ke lefelo mola babapatši ba goketša bareki go tlo bona le go reka difatanaga.



## **TEKATLHALOGANYO go tla ka mokgwa wa poledišano 6**

5.1 Go hula/ bohodu/go swara poo

5.2 Lapeng la motho.

5.3 Lehodu le swerwe.

5.4 Mohlala: a mešomo le go seleka. Motlhako

5.5 Mohlala: Aowa, molaotheo o re batho ba se itšeele molao matsogong. Ee ge o hwetša pophelo bja gag obo le kotsing.

## **Dikarabo tšeo di letetšwego- Mošongwana 13**

### **Kakaretšo**

Dintlha di akaretše tšeo di latelago.

Dintlha tše šupa tša tše:

### **Kabo ya meputso**

- Meputso e 7 go dintlhatšetše 7 ( aba moputso o tee go ntlha e tee)
- Meputso e 3 go polelo.
- Palomoka ya meputso: 10

### **Kabo ya meputso ya polelo**

- Dintlha tše di nepagetšego tše 1-3 aba moputso o tee. (1)
- Dintlha tše di nepagetšego tše 4-5: aba meputso ye mebedi. (2)
- Dintlha tš di nepagetšego tše 6-7: aba meputso ye meraro. (3)

**PALOMOKA [10]**

### **Dintlha tše šupa tša kakaretšo 1 ke tše:**

- Go se reke dilo tša maleba ka tšhelete ya mphiwafela o e šomiša bošaedi.
- Di hentswana tša gagwe di fedile(hlagetše)
- Ga a na diaparo tša marega.

- MmaMaropeng ga a nyake le ge bana ba mo thuša/ o hloka thušo ye e swanetšego.
- Ga a rekelwe le gee le motsoko wa go kgoga goba tša go ithabiša/dinyakwa tša gagwe di phaelwa ka thoko.
- Ba mo ganetša a lebelela thelebišene /ba re o fetša mohlagase
- Ba gana a ya kerekeng/bare o ba segiša batho.
- Mohla a babja o tla no tshepišwa gore o tla išwa ngakeng bohloko bjo bja ba bja fola.

#### **Dintlha tše šupa tša kakaretšo 2 ke tše:**

- Tlaišego ga a sa šoma gabotse ka sekolong (dithutong).
- dula a lapile se se mo šitiša go šoma botse sekolong.
- dula a potuma ka molapo.
- dira mešomo ya ka gae go fihla bošego kudu/ga a khutše ka ge a robala bošego.
- phela a nnoši a sa bolele le motho.
- Ge batho ba bolelela godimo o a tšhoga.
- Go na le nako yeo a no lwago le ge a sa tsebe gore o lwelang.
- Go apara diaparo tša go šošobana.
- Go no phela a befetšwe/ o bogale kudu.

#### **Dintlha tše šupa tša kakaretšo 3 ke tše:**

O tla swaya o lebeletše dintla tše di nyalelanago le tše di latelago

- Ke sephethephethe mmarakeng wa ka ntle
- Batho bay a godimo le tlase ba reka se le sela
- Go rekišwa diaparo le dijo tša go swana le mafodi, dinawa, mafela.
- Bareki ba thabišwa ke ditšweletšwa tša go kgahliša.
- Bareki ba thabišitšwe ke e ditšweletšwa tša bona di rekwa ebile di thabiša bareki
- Monna o thabišwa ke go reka lefela le legolo la go fiša gomme o lefa ntle le pelaelo.
- Ngwana o bapala kgauswi le mmagwe wa morekiši.

### **Dintlha tše šupa tša kakaretšo 4 ke tše:**

- Kgarebjana e nwa mpholo.
- Mpholo o a mo hlakahlakantšha ka teng ka ge o sa lokela mmele.
- Go beditšwe Ampelanse go mo iša bookelong go hwetša tlhakodišo ya ka pejana.
- bookelong ka phapošing ya opereišene.
- dikaneditšwe ke dingaka e le ge ba leka go phološa bophelo bja gagwe.
- Ba paletšwe ke go phološa bophelo bja gagwe ka ge mpholo o be o šetše o sentše ka teng.
- Kgarebjana e hlokofetše, e a bolokwa.

### **Dikarabo tše di letetšwego- Mošongwana 14**

#### **Papatšo 1**

- 1 Senkgišabose.
- 2 Dimpša di a e bona/gobela.
- 3 E hwetšwa kae/websaete/ aterese/mogala.
- 4 O fothela ga tee wa nkgā segoši letšatši ka moka.
- 5 ke hlogo/goga bareki/kgwekgwe
- 6 Lerato.

#### **Papatšo 2**

2. 1 D/ Batho ka moka.
2. 2 Setšweletšwa (selefone) fonte ya go fapana/ tirišo ya leswao/ tšhomišo ya maatla a polelo/kotofatšo ya mantšu.
2. 3 'Bolela o ipolelele' e šupa gore motho ge a bolela ka selefone o a ipolelela ga a romeletše yo mongwe.
2. 4 Ka ponyo ya leihlo.
2. 5 Go gatelela kganetšo ya go ba wa maloba/ sekgale.
2. 6 Dikarabo

Mohlala: Aowa, go na le kgonagalo ya gore molaetša o fetošwe.

Ee, ge moromiwa a tshepagala molaetša o tla fihla o feleletše.

## **Papatšo 3**

3. 1 A/Jabetša.

3. 2 Lediri le leina.

3. 3 E gatelela tswalano gare ga Coca-Cola le dipapadi

3. 4 Bareki bat la lemoga setšweletšwa ge ba le mabenkeleng, gomme ba kganyoga go se reka.

3. 5 Ee Coca-Cola e thekga dipapadi ka tšhelete.

3. 6 Tumo ya go nwa senwamaphodi sa go tonya.

## **Papatšo 4**

4.1 Fonto ye kgolo e goga šedi ya mmadi mola fonto ya nnyane e thekga molaetša wo o tšweletšwago kef onto ye kgolo.

4.2 Tshepišo ya bokamoso bja go phadima.

4.3 Gore baithuti ba dire dikgopelo e sa le nako pele sekgoba se ka tlase.

4.4 Tšhupabodulo ya lefelo le dinomoro tša mogala. Motho yo go ka ikopantšhwago le yena

4.5 O tla lefelwa dithuto, madulo le dijo  
Go diega ga botšhwene...

